

AZ IZGATÁS PSYCHOLOGIÁJA

ÍRTA

VARGHA FERENCZ

KÚRIAI TANÁCSELNÖK

KÜLÖNLENYOMAT

A MAGYAR JOGI SZEMLE I. ÉVF. 2-5. SZÁMÁBÓL

BUDAPEST

GLOBUS MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1920

I. Az izgatás köre.

Aff egyéni akarat egy formában sem avatkozik oly erővel a tömegakarat kialakulásába, mint az izgatásnál. Ezzel az állítással szemben talán azt lehetne mondani, hogy egy zsarnok, vagy a korlátlan egyeduralkodó a típusa annak, midőn az egyén akarata legnagyobb befolyással van a tömeg akaratára, mert az mindig bizonytalan, hogy az izgató célt ér-e; azonban mindig bizonyos, legalább addig, míg hatalma össze nem omlik, hogy a despota akarata kormányozza a kollektív akaratot. Ha azonban egy pillantást vetünk az akarat lélektani kialakulására, nyomban rájövünk, hogy csak az izgatásnál szólhatunk a sok embernek, a köznek akaratáról, despotizmusnál ellenben nem; mert mellőzve itt az akarat determináltságát, mely természetes következménye az idegrendszer egyéni sajátjának; biokémiai szerkezetének a reáható ingereknek és az ezek által meghatározott speciális működésnek, zsarnoki uralom idejében a kollektivitásnak erkölcsileg felelős akarata nincs, mert az összesség egészében s tagjaiban vak, értelem- s akarat nélküli eszköze a zsarnoknak. A cselekvésre az impulzust nem spontán, benső pszihikai egyéniségéből, hanem a külső kényszerből meríti, mely az egyéni idegfunkciókat leigazza, a cselekvő egyének izmai külső megfélemlítésre és rémületre alapított parancsra engedelmeskednek, s nem az értelem s megfontolás irányítására; }tenát a cselekvőknél, vagyis a zsarnok alattvalóinál erkölcsileg felelős akarat nincs.

Másképpen áll az izgatásnál. Itt az izgató szabadon hagyja az értelem funkcióját az egyéni eszmetársítás, vágyak, érzelmek, törekvések, szóval minden tudatjelenség szabadon pereg le, az akarat s akarati tevékenység s az egyéniségből bontakozik ki, csak hogy — amint majd részletesen látni fogjuk — az izgató oly eszméket vagy érzelmeket, vagy — rendszeren — érzelmeket s eszméket akar együttesen átültetni a felizgatott egyénekbe, vagy tömegbe, melyek az izgató nélkül, rendszerint, fei sem merültek volna jaz illetők lelki világában, vagy ha felmerültek is, szerényen, homályosan, alig észrevehetőleg, a tudat mezejének szé-

lén helyezkednek el. Az izgató azonban azokat a figyelem központjába állítja, mely irányt szab a felizgatottak szellemi működésének; mint a delej a vasat, úgy vonzza magához a reánk tukmált izgató eszme vagy érzelem összes pszihikai folyamatainkat. Ez a központ; napja szellemi életünknek, mely körül mint bolygók forognak összes értelmi és érzelmi jelenségeink. Ha összes lelki erőnket felvonultatjuk, sem tuçljuk háttérbe szorítani a cselekvésre sarkaló izgató eszméket; a legjobb szándék, a legerősebb akarat is szárnyaszegetten omlik össze annak csábító, megkapó és tévedésbeejtő fellépésével szemben.

Magától értetődik, hogy az izgatás hatásának, amint látni fogjuk, sok fokozatai s változásai vannak, bizonyos azonban az is, .hogy feltalálható az az emberi ismeret és tevékenység óriási birodalmában mindenütt. Enélkül nincs haladás, fejlődés s nélküle a kultúra ólomlábakon haladna; de nincs pusztítás, rombolás sem. Sajnos, a kultúrát előbbrevivő izgatás mindig törpe s gyenge erejű volt a kultúrát romboló s a fejlődést évtizedekkel, néha századokkal visszavető izgatásokhoz viszonyítva. Aminek magyarázata nyilván az, hogy a kultúrát építő izgatás ia, felsőbb rendű, tehát új keletű értelmi s érzelmi erőket viszi harcba, melyek gyöngék, mint az üvegházi növény; alig helyezkedtek el az élő nemzedék idegsejtjeibe s legfeljebb egy-két nemzedékre tekinthetnek vissza; míg a pusztító, romboló izgatás az ember állati őseitől származó praeshistórikus érzelmeit sorakoztatja fel, így a durva önzést egész nemzetségével, melyben nagy szerepe van az irigységnek s gyűlöletnek. Könnyen megérthetjük ebből, hogy a tudományos igazságok miért terjednek oly nehezen s a rabló, durva, kegyetlen, állati ösztönök amiért szabadulnak fel oly könnyen. Egyszerűen azért, mert a tudományos igazságok befogadására csak az igazán művelt ember agyszerkezete képes; ott is csak gyöngé, törékeny szerkezetük van az ezek befogadására képes sejteknek. Ellenben minden emberben megvan a bête humaine, s annak durva ösztöneire a kultúra s műveltség csak vékony takarót vetett, mely egyik emberről nehezen csúszik le, másikról könnyebben; sokaknál az első izgalomnál fedetlenül hagyja az állati érzéseket; a legtöbb embernél pedig ez a kulturréteg oly vékony, hogy a létért való küzdelemben egyáltalán képtelen az állati ösztönöket csak pillanatra is megzabolázna.

Habár laz izgatás óriási pusztításokat vált ki, ha helytelen irányban halad, vagy kótyagos eszű, lelkiismeretlen emberek használják azt fel, el kell ismerni, hogy anélkül az emberi haladás csigalassúságú volna. A kollektív

szellemi élet bármelyik területére lépünk is, azt tapasztaljuk, hogy a társadalom szellemi életét kisebb-nagyobb izgatás emelte egy magasabb fázisba; így vagyunk a vallással, erkölccsel, joggal, művészettel, természettudománnyal, gazdasággal, politikával s minden rendű szociális kérdéssel egyaránt. A budhizmus, a keresztény vallás, az iszlám Vallása, a reformáció, a keresztény erkölcs, az egyéni felelősség rendszere s a környezet hatása a büntetőjogi felelősségre, a renaissance a művészetben, a pozitív experimentális vizsgálódás, a természettudományokban, ideértve a biológiát s pszichológiát egyaránt, a rab-szolgaság megszüntetése, a szabadságjogok kivívása, a számtalan szociális reform, szóval minden emberi alkotás: mindmegannyi izgatás eredménye; mindegyik társadalmi s tudományos előretörtetés apostolok működésének következménye.

Ha tehát apostolok nem volnának, izgatás sem volna, de a haladás is megállana. Sajnos, hogy a polaritás törvényénél fogva a jót a gonosz, a hasznost az ártalmas, a célszerűt a célszerűtlen, a bölcsöt az oktalan szokta ötletszerűen felváltani, aszerint, amint a kulturfejlődés hullámszerű fölfelé haladásában a hullám tetején, vagy a hullámvölgy fenekén vagyunk.

Ha tehát valaki az (izgatást akarná behatóan tanulmányozni s az izgatás speciális részét is meg akarná írni, a kulturfejlődés egész történetét fel kellene dolgoznia, a kultúreszméket rendszerekbe s csoportokba kellene osztania s minden csoportban ki kellene mutatni, hogy mily hatással volt az illető csoportban az izgatás a fejlődésre, milyen jellegű s természetű volt az stb.

Ez azonban a kultúrológia mai fejlettségi fokán egyszerűen lehetetlen.

Hiszen egyes intézményeink s eszméink keletkezésének és fejlődésének történetét sem ismerjük, már pedig ennek kritikát kiálló alapos ismerete volna szükséges annak tanulmányozásához, hogy ezek fejlődésében mily szerepe volt az izgatásnak. A lélek, Isten, okság fogalmának, a vallásos eszmék keletkezésének történetét például mély homály fedi, azonképpen homályba vannak burkolva azoknak egyes fejlődési fázisai is. Tudjuk, hogy pszichológiai értelemben az apostolok izgatók voltak, de működésük lélektani tanulmányozásához szükséges történelmi, megbízható anyag hiányzik.

Erre tekintettel ma csak az izgatás pszichológiájával általánosságban lehet foglalkozni s legfeljebb egyes intézmények, vagy társadalmi mozgalmak, jelenleg lefolyó, vagy a közelmúltban lefolyt eseményeinél lehet az izgatás

szerepkörét s hajtóerejét vizsgálni. De kulturológiai szempontból soha sem lesz kimutatható az, hogy régibb keletű intézményeink és eszméink keletkezésénél fejlődésénél az izgatás, az agitáció mily szerepet vitt s mily hajtóerőt képviselt a régmúltban és pedig egyszerűen azért, mert az izgatások történelmi elemei eltűntek örökre, a jelenkor izgatásainak azonban megmaradtak nyomai a sajtóban, feljegyzett beszédekben, az intézményekben, újonnan keletkezett eszmeáramlatokban stb. Különösen a most lezáródott kommunista rémuralom izgatásai szemünk előtt folytak le, végigszenvedtük s végigtapasztaltuk azt mindnyájan. S midőn a morálfilozófus az emberi erkölcsök eddig hihetetlennek tartott elvadásását, a pszihológus az emberi érzelmeknek az állaténál sokkal mélyebbre sülyedt fokát állapította meg ebből az időszakból, a nernzetgadász viszont arról a szomorú igazságról győződhetett meg, hogy egy maroknyi lelkiismeretlen, önző, egyedül saját hatalmi és anyagi érdekeit bálványozó dégenérait és erkölcsileg züllött csoport, négy és fél hónap alatt képes egy országot erkölcsileg és anyagilag százszor jobban tönkretenni, mint egy oktalanul felidézett négyéves romboló háború. Mert a háború csak keményen megtépázta az országot, a kommunisták azonban azt egy elhagyott szomorú és kietlen temetővé tették.

Az izgatás tanulmányozásánál a kommunisták rablógyilkos szövetkezete igen tanulságos és bőséges anyagot szolgáltat a kriminálpszihológusnak, s az agitáció mechanizmusának elemzésénél a Ribot-féle módszer alkalmazását teszi lehetővé. *Ribot* ugyanis a szellemi folyamatok elemzésénél a kóros állapotokból indult ki és pedig azért, mert a szellemi jelenségek patológikus állapotban megnagyobbítva úgy jelennek meg előttünk, mint mikor az apró, szemmel nem látható véglényeket mikroszkóp alatt vizsgáljuk. Szabad szemmel semmit sem látunk, görcső alatt ellenben megjelenik előttünk az infuzóriák csodálatos birodalma célszerű életfentartó működéseivel s a létért való küzdelem örök harcával. így tanulmányozta a monográfiáiban Ribot a „figyelem”, „az emlékezet”, „az akarat”, „az érzelmek”, „a szenvedélyek” stb. lélektanát; s ily módon sikerült neki a patológiai módszer segítségével egyrészt a szellemi folyamatok szerkezetét s elemeit feltárni, másrészt a normális, egészséges szellemi jelenségek oly mikroszkopikus működését is kikutatni, melyek a normális lelkiállapot izolált vizsgálatánál megfigyelő képességünk körébe nem estek volna.

Így vagyunk az izgatásokkal is. Normális időkben ügyet sem vetünk az agitációra, hiszen annak a társadalmi rend uralma alatt, mikor az állami élet minden je-

lensége és életfunkciója harmonikusan pereg le, nincs nagyobb szerepe. Forradalmi időkben azonban az izgatás olyan, mintha görcső alá helyeznénk azt: minden pszihikai eleme óriási nagyításban jelenik meg előttünk. Nincs is szükségünk a finomabb lelki elemzésekre, mert minden részlet, úgyszólván érzékeink körébe esik. Ez okból az izgatás pszichológiai s kriminálszociológiai tanulmányozásánál a kommunizmus tanulságait fogom lépten-nyomon felhasználni, melyek époly hasznos szolgálatot tesznek, mint a görcső a biokémikus kezében, mely a test finom milliárd és milliárd sejt szöveteit egységekre felbontja, sőt lehetővé teszi azt is, hogy a sejt csodálatos szerkezetébe is bepillantást vessünk s azt is elemeire bontsuk. Amint-hogy ez az így végzett elemzés lehetővé teszi az egész szervezet szintézisét, épugy lehetővé teszi az izgatás pszichoanalízise is az izgatás szerves egészének, s társadalmi jelentőségének a megértését, valamikép irányeszmét ad arra, hogy mily izgatások hasznosak, melyek veszedelmesek és hogy mily módon lehet a társadalmilag hasznos izgatásokat gyámolítani, a károsokat pedig ártalmatlanná tenni.

II. Az izgatás lelki elemei.

Ha azt kérdeznők a laikustól, hogy mi az izgatás, válasz előtt önkénytelenül is tapasztalatai tárházába markolna, hogy onnan érzékelhető példát keressen a fogalom meghatározásához. Bizonyára felmerülne előtte a régi világból a kortes, újabb időkben pedig a szocialista agitátor alakja s ezek működése nyomán igyekeznék az izgatás lényegét meghatározni.

A büntetőjogász már szűkebb körben mozog s kizárólag büntetőjogi vonatkozásokat tart szem előtt, így pl. *Angyal* tankönyvében azt olvassuk, hogy „Izgatás a gondolatnak minden oly természetű nyilvános közlése, mely alkalmas arra, hogy mások büntetendő cselekmény elkövetésére indíttassanak, vagy az uralkodó állami és társadalmi rend ellen felingereltessenek”. (Tankönyv II. 68.) Büntetőjogi szempontból kétségtelenül helyes és találó ez a meghatározás, de egyrészt szűkkörű és csak a büntetőjogra alkalmazható, holott — mint láttuk, az ember szellemi életében s a társadalmi intézmények keletkezésénél és fejlődésénél lépten-nyomon találkozunk az izgatással; másrészt, pszichológiai szempontból is szűk körben mozog, mert az izgatás igen komplex psychikai folyamat, s pedig úgy az *izgatónál*, mint a *felizgatottnál* s abban, amint látni fogjuk, az ember szellemi életének mindhárom megnyilvánulása, t. i. az értelmi, érzelmi s akarati szellemi funkció feltalálható; s

pedig a legkülönbözőbb minőségben s erősségi fokban. Habár tehát szellemi életünk három megnyilvánulási formája mindig együttesen működésben van az izgatásnál, mégis behatóbb vizsgálódás arról fog majd minket meggyőzni, hogy éppen a büntetőjogi írók által fontosnak tartott „gondolat”, vagyis értelmi elem rendesen leggyöngébb abban s az izgatás fejlődésének s kibontakozásának első szakában az érzelmek, a második szakában pedig az akarat s akarat tevékenység viszi a szerepet.

Már az izgatás elnevezése felvilágosít arról, hogy az nem jogi, hanem pszichikai fogalom; annak lényegéről tehát csakis a pszichológia nyújthat felvilágosítást. Ugyancsak az izgatás kifejezés meggyőz arról, hogy itt nem spontán szellemi működésről, hanem szellemközi, intermentális hatásokról van szó, s így joggal fölvethető a kérdés, hogy az izgatás nem sorozható-e be az utánczásba, a kontágiumba, vagy a suggeszióba. Esetleg nem e három elem összetételéből keletkezik-e az? Előre jelzem, hogy a szellemi kölcsönhatások elemzése ez utóbbi feltevést erősíti meg. E konklúzió felállítása előtt azonban tisztánlátás végett lássuk e három szellemi, intermentális érintkezés lelki szerkezetét.

Az utánczásban, kontágiumban, s suggeszióban, — mint minden psychikai működésben — feltalálható a három tudatelem, t. i. értelmi, érzelmi s akarat elem; ezek az elemek azonban szertelenül különböző modalitásban és erősségben lépnek föl.

Az *utánczásnál* rendesen uralkodó az értelmi elem, éppen azért van ennek a csoportéletben oly nagy s állandó szerepe. mert a túlnyomó értelmi elem lassan keletkezik és fejlődik ugyan, de mély gyökeret ereszt, míg az érzelmek, különösen az indulatok az egyéni vérmérséklet különbözősége szerint, rövidebb vagy hosszabb idő alatt eltűnnek. Joggal mondhatja tehát Tarde az utánczsról szóló művében, hogy az utánczás elemi társadalmi jelenség. Minél felsőbbrendű a társadalom, minél magasabb a kultúra, annál nagyobb az utánczásban az értelmi elem s így a célszerűség s okosság, mert az utánczás előbb az értelmén keresztül szűrődik át, s csak azután lép fel az akarat. Ha az értelem a mintát célszerűtlennek találja, elveti azt s nem lesz belőle utánczó cselekmény. Ellenben, minél mélyebben sulyedünk le a kulturfejlődés rétegein, annál inkább visszahúzódik az értelem s lép előtérbe az érzelmi elem. A műveletlen ember mindent utánoz, ami neki kellemes, s ami alsórendű vágyait és ösztöneit kielégíti, míg a művelt embernél ezek a motívumok visszahúzódnak s az értelemszerűség veszi kezébe az akarat irányítását.

Különösen a csoportok psychikai működésénél domborodik ki a most említett fejlődési különbség. Egy szakképzett,

szervezett testület elhatározásánál csaknem teljesen az értelem irányítja az utánczást, míg tömegnél kizárólag az érzelmek s indulatok viszik a vezérszerepet. Éppen azért minél szakszerűbb a csoport vagy testület működése, annál tárgyvilágosabb az utánczás s annál kevesebb abban a szubjektív érzelmi elem. Egy tudományos testület vagy bírói teljes ülés tanácskozásánál a kedélyhullámzások összeszorulnak s a szavazásnál, ami lényegileg utánczás, a logikai igazságok vezetnek. Kommunista gyűléseken azonban, midőn tömeglélektani vizsgálódásaim közben az agitátort s az elbolondított tömeget félrehúzódva megfigyeltem, szinte érzékelhető volt, hogy a tömegből az értelem utolsó szikrája is elröppent, s mikor mint felbőszült fenevadak halált kiáltottak a burzsoáziára, agyműködésükből a felkorbácsolt gyűlölet minden erkölcsi s igazságérzést kiszorított. Az agitátor izgató szavai nyomán vehemens erővel váltódtak ki mint utánczó tudatfolyamatok azok az alsórendű érzelmek, melyek az izgató beszéd szerves folyamányai voltak.

Az utánczásnál az utánczó tudatosan, tehát akarattal cselekszik; míg az, akit utánoznak, gyakran tudja s akarja is, hogy utánozzák, így izgatásnál az agitátor, politikai téren a szónok, bírói tanácskozásnál az előadó. Igen sokszor azonban, főleg tudományos utánczásnál a feltaláló vagy tudós nem is sejt, hogy ki utánozza, ki veszi át s ki követi gondolatait. Közvetlen kapcsolat tehát ilyen esetben hiányzik. Bizonyos azonban, hogy a legtöbb esetben akarja, vagy legalább is szívesen veszi a tudomány embere, ha eszméit, melyeknek igazságáról meg van győződve, mások utánozzák, hogy így az igazság embertársai közt épp úgy terjedjen, mint ahogy a tó mozdulatlan felületén terjednek a hullámgyűrűk a vízbe dobott kő nyomán.

Az utánczásnak tehát úgy logikai, mint pszichológiai ismérve az, hogy az utánczó kisebb-nagyobb élességgel s világossággal tudja, hogy nem spontán cselekszik, hanem mások értelmi vagy érzelmi nyomán jár.

*Tarde*¹ nem tesz különbséget a tudatos és tudat nélküli utánczás közt s azt mondja, hogy: „Sok utánczás tudat és akarat nélküli elejétől fogva; ilyen beszédnél a hangsúlyozás, a modor, azoknak az eszméknek s érzelmeknek utánczása, melyek körében az ember él”. — Szociális szempontból igaza lehet, hogy e megkülönböztetésnek gyakorlati jelentősége nincs; lélektani és etikai szempontból azonban igen fontos gyakorlati jelentőséget fűz e megkülönböztetéshez *Marion*² és *Vigouroux*³

¹ Lois de l'imitation. 209.

² De la solidarité inorale. 197.

³ La contagion mentale. 7. s k. 1

kik a tudanélküli utánzást *kontagiumnak*, szellemi ragályozásnak nevezik.

Itt sem az utánzó, sem akit utánoznak, nem akarja, tehát nem is tudja az utánzást. Így keletkezhetik tudat nélkül a plágium, különösen, aki sokat olvas; egy gondolata támad, azt hiszi, hogy az az ő saját szellemi terméke, pedig mástól olvasott eszmének felelevenedése az; nem saját asszociációjának alkotása, hanem tudat nélküli reprodukció. Így jön létre a kriminalitásra igen fontos kontagium. Erkölcstelen környezetben való állandó tartózkodás még a felnőtt, de hajlékony jellemű embert is megtántorítja, anélkül, hogy tudna róla, odasülyed, ahol romlott cimborái vannak. Fiatalkorúaknál pedig az erkölcsi kontagium veszélye épp oly nagy, mint epidemikus betegknél a ragályozásé. A környezet nem tudja s nem akarja a ragályt terjeszteni, de az terjed, mert a hajlékony jellemű ember s a gyermek olyan, mint a puha viasz, mely mindig a mintához simul, amelyikbe helyezik; mert a gyöngye jellemű ember idegsejtjeiben az erkölcsi érzések gyengén, felületesen vannak szervezve; gyermekeknél pedig az idegsejtek még fejletlenek, erkölcsi tartalmuk nincs, olyan működést váltanak ki, amilyen inger hat rájuk s hiányzanak vagy fejletlenek a megfelelő erkölcsi motívumok, melyek hivatva volnának a züllés elé gátat emelni.

Mint láttuk az utánzásnál, az utánzónál erősebb vagy gyöngébb mértékben megvan az akaratélem s az utánzás tudatos; kontagiumnál ellenben eltűnik az akarat, a mások példájának követése tudat nélküli, ösztönszerű, s a spontán cselekmények jellegét viseli magán. A *szuggesztiónál* ismét felbukkan az akarat, de nem a sugalmazottnál, hanem a sugalmazónál, aki saját gondolatait, érzelmeit s akaratát ülteti át másba. A sugalmazott személy azonban erről semmit sem tud, tehát akaratja is passzivitásban van; de vakon engedelmeskedik a szuggesztív befolyásának. Az akarat teljes megbénulása észlelhető az auto-szuggesztiónál is, ahol saját fantáziánk s képzelődésünk a reális világból kiragadja akaratunkat, s téveszmék uralma alá helyezi azt, melyeknek épp oly vakon engedelmeskedik akaratunk, mint az idegen szuggesztív befolyásoknak.

Ha már most ezek után az izgatás pszichikai elemeit keressük, azt találjuk, hogy rendszeren az utánzás és szuggesztív összetételéből bontakozik az ki; *kivételesen* azonban a kontagium formájában is megjelenhetik. Ez utóbbi békés időben alig észlelhető, de megnagyobbítva, patológus formában tapasztalható volt a kommunizmus rémuralma alatt; mikor a vezetők és agitátorok ezreinek minden szava, minden gesztusa s minden cselekménye a burzsoágyűlölet gyehenna-tüzét élesztette.

tette. Midőn a társadalom normális, egészséges életet él, az izgatás kontágiuma csak nehezen ismerhető fel s csak az izgatás imitativ és szuggesztív hatásai mutathatók ki, vagyis a befolyásolt s tettekben megnyilvánuló, vagy arra kész akarati elhatározások. De a lappangó tűz, a hamu alatti zsarátnok nem vehető, észre. Mily más volt a kommunizmus alatt! A lapokban, szószékeken, gyűléseken, ötszázas, nyolcvanas és mindenféle más bizottságokban látjuk az izgatás két pólusának, az izgatók és felizgatottak, a szuggerálok és utánczó tömegének sürgésétforgását, mely már az izgatás medréből kilépve, vad terrorrá alakult át, amikor semmi sem volt szent s tiszteletreméltó; amikor megszűnt a morál, becsület s tisztesség és orgiát ült a fenevadakat túllícitáló vadság és kegyetlenség, amikor dicsőség volt a rablás és gyilkosság, s főbenjáró bűn a becsület és erkölcs! Az erkölcsi elvadulás ilyen korszakában az izgatás elemei nemcsak a sajtó és beszédek nyomán bontakoznak ki, nemcsak a közvetlenül izgatásra szánt cselekmények izgatók, vagyis nemcsak az imitáció és szuggesztív, hanem a tudat nélküli izgalmi állapot: a kontágium is lépten-nyomon utunkba kerül, mint az izgatás terméke. — S ezt a pszichológia szemüvegén át nézve, természetesnek kell találnunk, mert a bolsevizmus levegője nem oxigénnel, hanem a kommunizmus örült tanaival volt telítve; rablásnak tartották a magántulajdont, becstelennek az erkölcsös családi életet; s a női tisztaságot szégyennek; a prostitúciót dicsőségnek hirdették. Ellenben a proletár jogban tanították mint ősjogot a burzsoá kirablását, felkoncolását, lakásának s otthonának feldúlását; szolidaritás helyett, mely még Óceánia vad törzseinél is a társas együttélés első feltétele, az osztály gyűlöletet prédikáltak az igazi demokrácia helyett, mely minden dolgozó s törekvő becsületos embernek egyenlő fegyvert ad a kezébe a létért való küzdelemben, a burzsoá kiirtását tűzték ki célul, s a munkanélküli dúskálkodást a másoktól elrablott javakban, tartották erénynek. Ezzel kapcsolatban

¹ Kétségtelen, hogy a rémuralom alkalmazottjai közt főképp akik magasabb állást töltöttek be, többen voltak, akik nagyobbfokú tanultsággal bírtak s ráadásul vagyonos emberek is voltak. Fölvetődik az a kérdés, hogy ezeket mi kergette a borzalmas büntettekbe. Váry Bertalan nagyszabású s mesterien felépített vádbeszédében, amit Cserny József ügyében tartott, dr. Vajda Zoltánt, a vagyonos budapesti ügyvédet jelöli meg ilyen típusú embernek s azt mondja, hogy az ilyen zsánerű embereket a történelmi magyar középosztály gyűlölete kergette a gyilkosságba s a társadalmakat romboló büntettek egész légiójába (44 lap). Ezt még kiegészíteném a hatalmi vággyal, mely ezeket a törtető nullákat minden erkölcstelenségbe belevitte. Igen érdekes psychoanalízis volna a történelmi osztály gyűlöletének kielemezése, melynek eredete szerves összefüggésben áll társadalomtörténeti s faji okokkal, melyeknek elemzése azonban tárgyunkra nem tartozik.

fenekestől felforgatták a társadalom évezredes rendjét; a műveltséget, tudást és szakszerű képzettséget száműzték a társadalom gépezeéből s az ipari munkást mindenhez értő ezermesternek tették meg. Aki addig egész életében csizmát talpalt, vagy vasat kovácsolt, azt prédikálták, hogy az sokkal különb bíró lesz, mint aki évtizedeken át a törvények s erkölcsök világában élt; csak a bírói székbe kell ülnie; azt hirdették, hogy minden proletár kitűnő hadvezér, csak kardot adjanak neki; páratlan főkapitány, mihelyt a Zrinyi-utcai rendőrségi épületbe belép.

Ilyen és ehhez hasonló szellemi baktériumokkal telítették meg a levegőt. Volt-e szükség még ilyen miazmákkal telt atmoszférában az agitátorok ezreire. Ok szükségesnek tartották, hihetőleg azért, mert maguk is érezték, hogy az erkölcsöt, melyért a kultúremler évezredekén át annyit küzdött, végleg megsemmisíteni nem lehet; folyton izgatni kell tehát, szakadatlanul szítani kell a gyehenna tüzét, mert máskép a természet törvényeinél fogva önmagától elhamvad.

Ámde ilyen teljesen megfertőzött környezetben agitáció nélkül is terjedtek az izgatók által szétszórt eszmék és érzelmek; mint a dudva magva, mely minden gondozás nélkül hihetetlen szaporasággal terjed és szőrít ki maga mellől minden nemes növényt. A kontagium, az epidémiaszerű ragályozás, mint a futó tűz terjedt tudat és akarat nélkül.

Békés időkben is ragályoznak azonban, bár kisebb mértékben, az izgató eszmék; s nemcsak az izgató beszéd vagy iras terjeszti a mérég hatását, nemcsak a tömeg, amelyikhez az izgatás szól, jön izgalomba, hanem ezek családjuk, ismerőseik, munkatársaik közt széthordják a fertőző anyagot, s anélkül, hogy izgatni akarnának; s az izgató eszméket s érzelmeket felvevők anélkül, hogy az eszméket átvenni s az érzelmekben osztozkodni akarnának, tudat nélkül azok zsarnoki hatalmába jutnak; vagyis a kontagium is terjesztője az izgatásnak.

A kommunizmus szörnyű erkölcsi kataklizmájában láttuk, érzékeinkkel tapasztalhattak, hogy az izgatás a tömegek akaratára való hatás; a tömegek akaratának az izgató akaratára alá helyezése révén. Vagyis imitáció és szuggesztívó. Láttuk azt is, hogy a szenvedélyek és indulatok olyan paroxizmusában, amilyenben a tudatlan tömegeket az izgatók a kommunizmus alatt tartották, az izgató eszmék s érzelmek közvetlen akaratú folyamatok nélkül, tehát a tudat küszöbe alatt kontagium útján is terjednek. Ezt egészséges társadalomban nem lehet tapasztalni, mert az izgatás kontagiuma mikroszkopikus. A Ribot-féle pszichopatológiai módszer révén azonban, mely szerint kóros lelkiállapotban s pedig úgy az egyén, mint a társadalom

szellemi életében a lelki folyamatok óriási nagyításban jelennek meg, most már látjuk, hogy az izgatás fertőző csirái az intermentális érintkezésben nemcsak tudatosan, hanem anélkül is terjednek, vagyis az izgatásban a szellemi érintkezés, eszmék s érzelmek terjedésének mindhárom formája szerepel, t. i. az imitáció, szuggesztió és kontágium.

Az itt kifejtettek csak az izgatás külső szerkezetéről adnak felvilágosítást. Pontosabb s mélyrehatóbb az a kérdés, hogy az izgatásnak mi a benső, pszichikai eleme.

Mint fentebb említettem, *Angyal* Pál kitűnő tankönyvében a gondolat közlésére helyezi a súlyt, tehát az intellektuális folyamatra; a kezemügyében lévő német büntetőjogi írók könyvei az izgatás pszichikai részét teljesen figyelmen kívül hagyják, s arra helyezik a fősúlyt, hogy miben különbözik a felbujtás a felhívástól s a felhívás az izgatástól. Így *John, Liszt Hälschner* s *Olshausen*; de ily irányú beállításban sem hatolnak a kérdés mélyére s nem annak pszichikai részével foglalkoznak, hanem azzal bíbelődnek, hogy az említett három kriminogénalakulat a konkrét bűncselekménnyel mily viszonyban van. Egyedül kivétel *Binding*, a mélyen szántó nagy dogmatikus, aki tankönyvében azt mondja, hogy „az izgatás kevesebb, mint a felhívás; elég ahhoz másnak az *érzelmeit* annyira mozgásba hozni, hogy abból az izgató által célba vett *elhatározás* könnyen kipattanhasson¹. Tehát *Binding* két pszichikai elemet emel ki, egyik az érzelem mozgásbahozása, másik az akarati elhatározás könnyűvé tétele.

Ez már jóval többet mond, mint kartársai, mert meghatározása az izgatásánál legfontosabb elemet, a pszichikait emeli ki s az érzelemre s akarati elhatározásra helyezi a súlyt. Ugyan-azt láttuk *Angyal*nál is; de lényeges különbség van a két tudós közt, mert *Angyal* a gondolatot teszi a probléma középpontjává. Azt lehetne tehát mondani hogy az izgatást *Binding* voluntarista, míg *Angyal* az intellektualista szemüvegén át nézi. Az izgatásra is áll, mint minden tudatfolyamatra az a pszichikai szabály, hogy a tudat mindhárom eleme feltalálható abban; csakhogy különböző fokozatban, tehát az értelem, érzelem s akarat együttes jelenléte meg van minden izgatásban. De hogy a adatelemek mily végtelenül különböző erősségi fokozatban lépnek föl, mindjárt megértjük, ha a társadalmi élet különböző területéről! veszünk példát. Képzeljünk el egy tudós társaságot, politikai egyesületet s egy kommunista gyűlést. A tudós társaságban egy orvos tart előadást a rák új gyógyítási módjáról, vagy egy kriminalista a prevenció fontosságáról; a politikai

¹ III. k. 893. lap.

gyűlésen pedig az agitátor a burzsoák ellen tüzeli ügyis izgatott közönségét.

Mindhárom szónok izgat, mert hallgatóságát eszméi részére akarja megnyerni, de mily szertelen különbség van a három izgatás közt. A tudós társaság szónoka kizárólag az értelemhez szól s természeti igazságokkal akar hívőket szerezni: az érzelmeket csak annyiban hozza mozgásba, amennyiben tudományos igazságok mindig felsőbbrendű, intellektuális érzelmekkel járnak. A politikus már mélyebben nyúl az érzelmek birodalmába s nem is marad meg a felsőbbrendű érzelmek körében, részint mert hallgatósága alacsonyabb színvonalon van, részint mert — közvetve — minden politika távolabbról vagy közelebbről a polgárok egyéni s családi életfentartás érdekét érinti. A politikai törekvés értelmi tartalma tehát erősen keverve van érzelmekkel; s minél lejjebb száll a politikus a néphez, épp úgy sorvadnak az értelmi elemek s erősödnek az érzelmi tényezők beszédében.

A kommunista agitátornál már csaknem teljesen eltörpülnek az intellektuális mozzanatok s előtérbe lépnek a legalsóbbrendű önző érzések, indulatok s ösztönök, mert az agitátor ezek felhasználásával és kizsákmányolásával érheti csak el célját.

Hangsúlyozni kívánom a „cél”, mert minden izgatás központja bizonyos cél, amit az agitátor el akar érni. Az érzelem a hajtóerő, amit a rómaiak *captatio benivolentiae* néven ismertek és mesteri szónoklataikban rendkívüli sikerrel ki is használtak. Ez hozza az akaratot mozgásba s a cél eszközévé teszi. *Az izgató tehát mindig másoknak vagy a tömegnek akaratára igyekszik hatni, hogy a mások vagy a tömeg akaratát szolgálatába állítsa.* A fenti példában a tudós, politikus s kommunista agitátornak közös a célja, az t. i., hogy eszméjük, törekvésük megvalósuljon, ennek pedig föltétele a hívők s követők sokasága, kik az eszme harcosai lesznek s az eszmét széthordják a szélrózsa minden irányában, terjesztik a társadalom minden rétegében. Győztes pedig az az eszme lesz, melyet legerősebb érzelmek bástyáznak körül, mert az eszmének mozgató erőt az érzelem ad. Enélkül amint Ribot a teremtő képzeletről irt művében kimutatja, az eszme tétlen, erőtlen tudat jelenség, olyan mint a lőpor, mely tele van potenciális energiával, de hogy aktiv, eleven erővé váljon, szikrára van szüksége, mely azt felrobbantja.

Rendszerbé foglalva tehát az izgatás pszichikai elemeit, azt találjuk, hogy ezek következő négy csoportba oszthatók, melyek szintéziséből keletkezik az izgatás egésze.

a) az izgatás célja;

- b) vágyak, törekvések keltése;
- c) érzelmek felélesztése és ébrentartása;
- d) akarati elhatározások létrehozása, melyek az izgatás célját megvalósítják.

Aki az ember szellemi életének mechanizmusába egy futólagos pillantást vet, meggyőződhetik arról, hogy az emberi értelem lényeges sajátása és természete a célkitűzés; minden akarati elhatározásunk s akarati tevékenységünk az értelem által kitűzött célok megvalósítására törekszik; sőt nemcsak értelmünk, vagyis tudatos szellemi működésünknek van ez a célkitűző természete, hanem a tudat nélküli egyszerű pszichológiai s reflexmozgások is célra törekvők. Ez a cél az életfenntartás biztosítása; tehát a hasznos benyomások s környezeti hatások vonzása, az ártalmasok távoltartása. Az állati életben is igen kifejtett fokban meg van ez a törekvés, amit az ösztön bonyolít le. Az életfunkciónak ez a célt hajszoló jellege nem valami csodálatos, transcendentális jelenség; sőt nagyon természetes valóság; s szükségszerű következménye az életnek. Igen találóan állítja föl *Le Dantec*¹ az élettani szabályt, mely szerint az élet nem más, mint a szervezet funkciója. Ahhoz tehát, hogy élő lény keletkezhesek s fennmaradhasson, az anyagnak oly szerkezetűnek s oly működésre képesítettnek kell lenni, mely azt a csodálatos jelenséget létrehozza s fenntartja, amit életnek nevezünk. Az életre hasznos mozgások, törekvések, akarati elhatározások s cselekmények tehát biológiai szükségszerűséggel célszerűek, ami ezzel ellenkezik, az életellenes, tehát célszerűtlen. Ilyen immanens célszerűség van az egysejtű véglények birodalmából kiindulva mindenütt az emberig. Amint azonban a ifejiődés létráján fölfelé haladunk, a célra törekvés szerkezete s mechanizmusa az értelem fellépésével s fejlődésével egyenes arányban mindig bonyolultabb és bonyolultabb lesz. Sőt a célra törekvés időlepergés szempontjából is épp úgy nyúlik ki a távoli időkre, amint az értelem fejlődik. Az értelmi működéshez kapcsolódik az előrelátás és a jövőért való dolgozás.

A biológiai célkitűzés eme természettörvényéből következik, hogy az ember minden cselekményével célra törekszik; célra törekszik tehát az izgató is, bármily társadalmi vonatkozásban lépjen is föl. A hittérítő, a tudós, a kézműves, a bíró, az ügyvéd épp úgy célra törekszik minden cselekményével, mint az izgató a társadalom minden terén; ez a cél végelemzésben elsősorban életfenntartásra, másodsorban az egyéni

¹ La mécanique de la vie 61—62. 1.

életfenntartás révén fajfenntartásra törekszik. Ennek az egyetemes biológiai törvénynek helyessége épp úgy kimutatható könnyűszerrel, mint az a másik igazság, hogy minden életnek forrása végelemzésben a nap melege s fénye, az ennek bizonyításához szükséges kauzális összefüggések felvonultatása azonban ide nem tartozik, de már szorosan idetartozik annak leszögezése, hogy minden izgatás egy meghatározott célra törekszik. Az izgatónak célratörekvése egyik atomszerű, mikroszkópos megnyilvánulása a most vázolt egyetemes élettani célratörekvéseknek.

Ez a célratörekvés azonban végtelenül különböző az izgató egyénisége, az izgatás tárgya s köre szerint.

A hittérítők, vallásalapítók, természettudósok, feltalálók, művészek, írók, filozófusok valamennyien izgatnak avégből, hogy eszméjük terjedjen s közkinccsé váljon, mert a legüdvösebb, leggyakorlatiasabb s legzseniálisabb eszme is olyan, mint a véka alá rejtett világosság, sötétben és terméketlen marad, ha a társadalom kollektív eszmeáramlatainak medrébe nem helyezzük el. Hasonlóképp, sőt főképpen izgatnak a társadalmi reformerek is. És az izgatások közt a kommunista izgatások dagadnak meg a legdurvább formákban egész a paroxizmusig.

Az izgatásoknak ezen kaleidoszkópszerű változatosságában hasonló tarkabarkaságát látjuk a célkitűzéseknek is. Igen érdekes és tanulságos volna e téren a teleológiai vizsgálódás, ezt azonban, mint nem szorosan tárgyunkra tartozót mellőzve, morális és jogi értékelés látószögletéből az izgatók célkitűzésének meggyőződszerűségével és őszinteségével foglalkozzon csupán az izgatás pszichikai elemzésénél, mely szoros összefüggésben áll az Izgatás büntetőjogi értékelésével.

Az kétségtelen, hogy formailag az izgató mindig úgy viselkedik közönsége előtt, mintha a kitűzött cél egyéniségének mélységéből bontakozott volna ki, mintha a tőle hirdetett eszmék és érzések legszilárdabb meggyőződései volnának. A forma és lényeg, a látszat és valóság közt azonban legtöbbször feneketlen örvény tátong. Szabályként állíthatjuk fel, hogy minél inkább közeledik az izgatás a tiszta értelmi, tudományos tartalomhoz, annál nagyobb harmónia van az izgatás külső megjelenése s az izgató meggyőződése közt. Egy fizikus, kémikus, vegyész, orvos, biológus stb. ha új igazságra bukkan melynek helyessége a tudomány módszerei s annak mai állás szerint kétségtelen, teljes meggyőződéssel hirdeti tanait, csinál annak propagandát s izgat igazsága mellett. A tudós meggyőződése és az izgatás külső megjelenése, mint két egyéni nagyságú kör födi egymást.

Politikai izgatásoknál már erős eltolódás van az izgatás célja s az izgató meggyőződése közt. Aminek magyarázata az, hogy a tudományos igazság objektív alapon áll; annak realitása különösen az exakt tudományoknál kiszámítható; megmérhető és tárgyilagosan ellenőrizhető; bonyolult érzelmi azokat nem zavarják s nem befolyásolják s csupán felsőrendű erkölcsi és értelmi érzelmek kapcsolatosak azzal. A politikai izgatás ellenben olyan tényezőkkel dolgozik, melyek kiszámíthatlanok, megmérhetetlenek s előre nem láthatók. A politikus tehát olyan panorámát mutat be közönségének, amilyen neki tetszik s mindenesetre olyan képet rajzol közönségének, mely az ő érdekeinek leginkább megfelelő. Hangsúlyozom a politikus „*érdekeit*”, mert sajnos, a politikusok nagyrésze, — tisztelet a kevés kivételnek — saját önző érdekeit tartja szem előtt javarészből s nem a társadalomét. Pedig mélyen át kellene érezni azt mindenkinek, aki a politikára adja magát, hogy a politika magasabb erkölcsi látószögéből nézve, a legszebb, de viszont a legnehezebb és legfelelősségterhesebb foglalkozás, mert a politikus az ország sorsának okos, bölcs, előrelátó s önzetlen igazgatására vállalkozik alkotmányos országokban és mert nemcsak a kormány s nem csupán a képviselők igazgatják az ország sorsát, hanem mindenki, aki arra vállalkozik, hogy az ország sorsának rendkívül bonyolult gépezetében egy csavar, egy rugó vagy egy szög szerepét betöltse. Sajnos, a most még igen fejletlen társadalmi életben a politikai lelkiismeret nagyon laza alapon áll mindenütt; világszerte jórészből egyéni, önző érdekeknek vannak a társadalmak kiszolgáltatva. Különösen nálunk volt észlelhető az egyéni érdekekért küzdő politikai törtető nagy versenyfutása, mikor a bolsevizmus rabló karjaiból kiszabadultunk. Tucatszámra keletkeztek a pártok, száz- és ezerszámra bukkantak föl az ismeretlenség sötét éjszakájából a miniszter, államtitkár, kormánybiztos és más mindenféle hatalmi jelöltek. A Dunánál szélesebb mederben hömpölyögtek a törtető politikusok cinikus izgatásai; mindenki ezt az agyongyötört, szerencsétlen országot akarta megmenteni, — fe, formák szerint, a valóságban pedig az országot akarták önző céljuknak feláldozni és felhasználni. Mélységes szakadék tátong az ilyen törtető politikustól hirdetett csillogó izgató *igék* s a politikus meggyőződése közt. A politikai izgatók hangzatos jelszavai javarészből a nagyközönség megtévesztésére vannak szánva s azok a politikus meggyőződéssel semmi kapcsolatban nincsenek. A politikai izgatóktól kitűzött célok a reális élet látószögéből nézve nagyrészből vagy el-érhetetlen utópiák, vagy chimerák, vagy üres érzelmi momen-

tumok. S éppen ez utóbbi ad azoknak erőt, mert ügyesen fölkeresi a tömeg rejtett vágyait, érzelmeit, törekvéseit s az izgató politikai politikájának irányvonalába állítja be mindazt, ami a tömegnek kellemes. Ez a *captatio benevolentiae* művésze. A törtető politikai nem realitásokkal dolgozik, nem arra törekszik, hogy racionális politikai meggyőződéséhez felemelje a tömeget, ami egyébként is kevés politikában van meg, hanem kaméleon módjára ellesi környezetének hangulatát, felkutatja a tömeg érzelmeit s politikáját annak sodrába helyezi el, amit aztán a kollektív indulatok diadalra juttatnak.

Az elmondottakból látjuk, hogy a politikai izgató hirdetett célja s meggyőződése közt igen kevés a harmónia.

Mily viszony van már most a kommunista agitátor izgatózásainak a tömeg elé tárt célja s valódi benső meggyőződése közt. Honnan meríti az agitátor szociológiai és társadalmakat reformáló meggyőződését? Ez az első kérdés. A kommunizmus idejében a párt két hivatalos lapjában sokszor olvastuk a felhívást toborzóra mindazokhoz, akik hajlandók az agitátorok társadalmat boldogító táborába belépni. Olvastuk azt is, hogy mily tudományokban kell jártassággal bírniok; valamilyen az is meg volt írva, hogy a megfelelő ismereteket hol szerezhetik. Forrásokul meg voltak jelölve: a híres kommunista kiáltvány, Engels füzet: az utópista szocializmustól a tudományos szocializmusig; Bucharin könyve s még pár füzet. Aki ezekből vizsgázott, az a kereskedőségét, utazóügynök, vagy facér pincér megindulhatott társadalmakat reformáló útjára. Meg is indultak ezren és ezren, amit Böhm Vilmos egyik szovjetbeszédéből tudunk meg, ahol arról panaszkodik, hogy ezer és ezer busásan fizetett agitátoruk van, de a fronton még sem működnek kellő sikerrel.

És mit hirdetett és mit prédikált ez a sok ezer agitátor? Ami a kommunista manifesztumban s Engels könyvében a filozófia körébe vág, azt meg nem értették, de alsórendű, teljesen pallérozatlan mentalitásuk s erkölcsiségük kihalászott onnan mindent, ami a burzsoá-gyűlölet szítására alkalmas. Beleillesztette ezeket a rendszertelenül kikapkodott morzsákat saját kótyagos eszejárásába s a tanulatlan elme tudattartalmát összekeverve ezekkel a morzsákkal, messze hallható hangon, kicirkalmazott pózokkal feltálalta ezt a keveréket a nem ritkán még műveletlenebb hallgatóságnak. Az ilyen izgató beszédnek nem volt ugyan magva, de refrainje mindig egy volt: a burzsoá szidalmazása, a proletárok munkásságának egekig magasztalása s azok munkájának hihetetlen értékelése s minden munkának, ami az ipari munkás munkáján kívül esik, a sárga földig való lerántása és sárral dobálása, végül pedig,

mint a melódia a zenében, visszatérőleg lépten-nyomon hangoztatták a proletárok irtózatos nyomorát és elnyomottságát, aminek egyedüli oka a kizsaroló burzsoázia. De nemcsak a társadalmi bájolj diagnózisát állapították meg a *mesésen fízett* izgatók, hanem nyomban radikális kúrát is ajánlottak. Urbi et orbi, szóban és írásban hirdették, hogy a nyomorúság egy csapásra megszüntethető, ha a burzsoától mindenüket elszedik, mert amijük van, azt a munkások termelték, tehát az ő tulajdonuk. A teljesség kedvéért pedig igen gyakran azt is ajánlották, hogy a burzsoát egyszerűen ki kell irtani. Sőt Vágó Béla még *Károlyi* idejében egyízben arra biztatta a tömeget, hogy tévednek, ha azt hiszik, hogy a burzsoá kiirtása célra vezet, darabokra kell tépni, hogy többet fel ne támadhasson.

Már most ilyen izlettetők után joggal kérdezhetjük, hogy a kommunista izgatások milyen viszonyban vannak az izgatók meggyőződésével? Itt mindenekelőtt a tárgyilagosság kedvéért leszögezek egy igazságot. Vannak a társadalmi reformerek közül elegen, akik fanatikusan hisznek reformeszméjük helyességében, énükkel össze van forrva meggyőződésük teljesen.

Az ilyen emberek éveken át egyoldalú beállításban nézve az életet, az egy irányban mozgó gondolkodás idegrendszerüket is átalakítja s tantételük helyességébe vetett meggyőződésük organikussá válik, ami csak jobban megerősödhetik, de az élet folyamán ki nem irtható a szervezetből. Ezek az igazi meggyőződés emberei. A tudomány minden ágában felfedezhető. Az ilyen organizált meggyőzések azonban nem márról-holnapra keletkeznek, hanem lassanként bontakoznak ki, fejlődnek, erősödnek, mint a tölgy, mely évek hosszú során gyöngye hajtásból vaskos, — széllel, viharral dacoló törzsszé izmosodik.

A szocializmusnak is vannak ilyen törzsökös hívei, nagy számban, de ezek közé nem sorozhatók a kommunizmus agitátorai, akik bele sem kóstoltak a tudományos szocializmusba is durva erőszakkal hirdették a legtúlzóbb kommunizmus paródiáját. Marx, a tudományos szocializmus megalapítója, sohasem rajzolta meg a jövő állam szerkezetét. Utódai közül azonban némelyek ezt is megkísértették, így a többek közt *Bebel*, *Schaeffle*, *Menger* stb. Ami azonban legnehezebb feladat lett volna, az átmenet kidolgozása a kapitalista államról a szocialista államra, azzal nagyon szűkszavúan s mostohán bántak.

De egyetlen egy szocialista reformer sem hirdette azt, hogy kommunizmus hajnalhasadása vértengerrel kezdődik s ártatlan, becsületes emberek legyilkolása, kirablása, raffinált megkínzása a kommunista államra való átmenetel lényege.

Ezt *Lenin* és *Trocky* démoni agya találta ki s átplántálta hozzánk egy kétségtelenül elmebeteg mágnás segítségével egy kalandor sikkasztó.

A minden tanultság s műveltség nélkül szűkölködő izgatók, akik agitatori kvalifikációjukat a fentemlített brosúrákból szerezték, nem érezték át azt, amit szajkó módra hirdettek, de nem is érezhették át, mert azokból a füzetekből semmiféle rendszeres intellektuális meggyőződés sem keletkezhetett náluk. Csak egy határozott, szilárd alapjuk volt: a határtalan féktelen irigység s gyűlölet a művelt osztály iránt. Ez azonban semmi vonatkozásban sincs a meggyőződéssel, mely értelmi, intellektuális folyamat s valami objektívre vonatkozó ismeret szilárdságát jelenti, akár diskurzíve, akár intuitive keletkezzék is az ismeret.

A gyűlölet pedig szuggesztió folytán keletkezett náluk; a lapok, szakszervezetek, elvtársak intermentális befolvásai mind közreműködtek ezeknek a szuggesztív hatásoknak kiváltásában.

Láttuk főntebb, hogy a tudomány harcosánál az izgatónak tudományos meggyőződése van s az az izgatás tartalmával teljesen megegyezik. A politikusnál már erős eltolódás észlelhető s amit hirdet, az ritkán egyezik meggyőződésével. Az itteni kommunizmus izgatóinak pedig semmi intellektuális meggyőződésük sem volt. Ezeknek minden cselekményét a gyűlölet irányította, az ország levegőjét teljesen megtöltötték a gyűlölettel s társadalmi reformmunkájuk a rombolásban, barbár pusztításban, gyilkosságban, rablásban és minden elképzelhetetlen bűnös merényletekben merült ki. Ez volt az ő célkitűzésük is az izgatásnál, mely eszköz volt arra, hogy hatalomra jussanak és hatalmon maradhassanak.

Lássuk már most az izgatás második eleméi, a vágyak s törekvések keltését, melyet a szorosán vett érzelmi elemekkel s az akarati elhatározásokkal együttesen kell tárgyalni, mert a célkitűzések, mint intellektuális jelenségek önállóan is kezelhetők, a vágyak, érzelmek s akarati elhatározások azonban olyannyira össze vannak egymással szövődve, hogy ezek egy egységes organikus egészet alkotnak s ezen elemek összefonódása az egységes tárgyalást teszi szükségessé.

III. Érzelmi elemek az izgatásban.

Kétségtelen, hogy az izgatásnál legfontosabb az érzelmi folyamat, ha az hiányzik, a legnagyobb jelentőségű eszme is tehetetlen és passzív, viszont, ha a legjelentéktelenebb eszmét erős érzelmek sodrába állítjuk be, az az egyént, csoportokat,

tömegeket a paroxizmusig fokozódó izgalomba hozza, izgatásnál minket csak *a célkitűzés után felébresztett érzelmek érdekelnek*. Ebből azonban téves volna azt a következtetést levonni, hogy az izgatásnál a célkitűzés érzelmek s vágyak nélkül történik. Ellenkezőleg. Az izgató, midőn valamely célt tűz ki maga elé, amit izgatás révén akar megvalósítani, ez a cél nem mint deus ex machina pattan ki agyából, hanem azt a vágyak s érzelmek hozzák létre. A tudós vágyakozik rendszerét terjeszteni (célkitűzés), mert ahhoz kellemes, felsőrendű, intellektuális érzelmek kapcsolódnak; a hivatott lelkiismeretes politikus ég a vágytól, hogy politikáját diadalra juttassa, mert meg van győződve, hogy hazája sorsán segít azzal; a hazaszeretet, mint érzelmek mozgatja akarátát. A hatalomvágyó politikus szereplésre törekszik, hogy a hatalomvágy kielégítésével járó kellemes érzelmeket élvezhesse; a hatalmat vagyonszerzésből kereső politikust pedig a kapzsiság kielégítésével járó gyönyörteljes érzelmek izgatja. A kommunista izgatókat ellenben, akik a társadalom mélyéből emelkedtek hirtelen felszínre, mint az iszap emelkedik a felkavart víz színére, a hatalomvágy, vagyonszerzés, szereplési viszketeg kergeti a társadalom reformálásába, mely reform azonban — mint láttuk — abból állott, hogy az állami hatalmat rablógyilkosok szövetségévé alakították át; s az állam kormányzása a műveit osztályok sanyargatásában, kirablásában, legyilkolásában állott egyrészt, másrészt pedig a munkásosztálynak és az ezek uszályát képező csőcseléknek favorizálásában testesült meg. Korántsem emberszeretetből és szimpátiából tették ezt, hanem azért, mert a desperádók nagyon jól tudták, hogy a műveletlen, tudatlan s épen ezért hiszékeny s minden örült képtelenség szuggesztív befogadására alkalmas százezrek tévútra vezetés révén az ő készséges s mindenre felhasználható pretoriánus hadseregük, vakságban tartott rabszolgájuk s igavonó állataik lesznek.

Ezek a célt kitűző, teljesen *endogén* motívumok s pszichikai folyamatok azonban minket nem érdekelnek, mert nem az *izgató*, hanem az *izgatás* pszichológiájának vizsgálatát tűztem ki célomnak s így csakis az izgatás *exogén* jelenségeivel fogok foglalkozni. Vizsgálni fogom tehát azokat a vágyakat s érzelmeket, melyeket az izgatók mozgásba hoznak, hogy kitűzött céljaikat azoknak segélyével elérhessék; mely érzelmek s vágyak az izgatás mechanizmusában ép oly szerepet visznek, mint a rugó az óraműben; a gőz a mozdonyban, a robbanó kémiai energia a lőporban vagy ekrazitban. Annak könnyebb megérthetése végett, hogy az izgatásnál oly nagy szerepet játszó vágyak, érzelmek s akarati elhatározások szociál- és krimi-

nálpszichológiai felhasználása mi képen történik, szükséges ezen tudatfolyamat oknak főbb vonásokban való ismertetése.

Előrebocsátom, hogy a vágyak fogalma s azok viszonya az érzelmekhez még a pszichológia mai fejlettségében sincs tisztázva. Jóllehet már *Empedokles*, *Plató* s *Aristoteles* ismerik e fogalmait, azóta sem sikerült a vágy mibenlétét, annak, az érzelmekhez való viszonyát szabatosan meghatározni. A modern pszichológusok, így különösen *Volkmann*, *Ulrici*, *Lipps*, *Spencer*, *Ribot*, *Reuault* *D'Aliones*, *Höffding*, *Jodh Külpe*, *Wandt*, *Ehrenfels* tárgyalják ezt a fogalmat, anélkül, hogy egységes felfogás volna e tudósok véleménye alapján megállapítható. Azért leghelyesebb lesz, ha az akarat elhatározás gyökeréig hatolnak le s ott keressük annak primum movens elemét, mely nem más, mint a szervezet-életműködése s az arra s annak lehetővé tételére és megkönnyítésére vonatkozó ösztönszerű törekvés. Mert az bizonyos, hogy az akarat tudat nélküli ősi formája az ösztönszerű és a reflex mozgás. Ebből fejlődött ki az akarat, midőn már a tudatban megjelent sok százezeréves fejlődés után az értelem, mely az akarat elhatározásokat s célkitűzéseket lehetővé tette.

A vágy hiányzik az ösztönből, de hiányzik az a reflex s automatikus mozgásokból is, mert a vágy *pszichikai*, *tudatos jelenség* vagy helyesebben pszichofiziológiai folyamat. Hasonló folyamatok tudat nélkül is leperegnek, ilyenek a szervezet mindmennyi életfunkciói, ezek azonban tisztán élettani jelenségek, melyekhez a tudat nem kapcsolódik. Minden vágyban megvan az életfenntartásra törekvő fiziológiai folyamat, amihez járul a pszichikai elem. vagyis tudata annak, hogy valami után vágyakozom, ami nem más, mint valami konkrét fiziológiai szükség megérzése. Pl. ha jóllaktam, szervezetem emésztésre törekszik, mely tisztán élettani folyamat, mert nem tudok róla semmit: — ha szomjas vagyok, szervezetem a szomjúság megszüntetésére törekszik, ez az élettani folyamat; ehhez járul megérzése a szomjúságnak s tudata annak, hogy a szomjat vízzel enyhítem, ez a pszichikai folyamat. Az egész komplexumot vágyának, kívánságnak, szükségérzésnek vagy törekvésnek (*Streben*, *tendence appetitus*) nevezzük. Ha már most azt kérdezzük, hogy miként keletkeznek a vágyak? Nem kell, sőt nem is szabad metafizikai, transcendentális magyarázat után kutatnunk, mert a helyes feleletet erre csakis akkor nyerjük, ha szervezetünket kérdezzük meg. Szervezetünk a környezettel hihetetlenül sok viszonylatban élni és működni *akar*. Ez az élő szervezet immanens tulajdonsága; mihelyt ez a biológiai törekvés megszűnik, megszűnik az élet is és bekövetkezik a halál. Szervezetünk tehát azt válaszolja, hogy a vágy ismét említett élettani eleme azért keletkezik, mert valamire szüksége

van a szervezetnek; ha ez a szükség tudatunkban megjelenik, ez a pszichikai elem teljessé teszi a vágy szerkezetét. A vágy azonban nem passzív, hanem aktív jellegű, sőt a vágy aktivitásában rejlik annak legnagyobb, gyakran leküzdhetetlen élet-tani ereje. Ez a törekvés, ez a fiziológiai erő kifejtés arra igyekszik, hogy vágyainkat kielégítsük. A vágyak keletkezésének forrását ezek után nem nehéz feltalálni.

Ősi forrása a vágyaknak az életérzetekben van, amennyiben azok tudatosak; ilyenek az éhség, szomjúság, elfáradás stb. Ezek forrása tehát maga az emberi test s annak belső élet-tani szükségérzése. Ezeket a vágyakat, amennyiben szervezetünk belső működéséből keletkeznek, sem elfojtani, sem kikerülni nem lehet; ilyen vágyak azok, melyek pl. az éhséggel vagy szomjúsággal kapcsolatosak.

Többi vágyaink közvetve vagy közvetlenül a külső környezettel való érintkezésből keletkeznek.

Legközvetlenebbül keletkező primár, elsődleges vágyak azok, melyek ingerek s érzetek nyomán fejlődnek ki. Fádom, tehát meleg után vágyakozom. Másodlagos eredetű, közvetett s vágyak azok, melyek képzetekből, emlékképekből keletkeznek. A mostani nyomorúságos életben egy kellemesen töltött svájci utazás emléke jelenik meg tudatomban; vágyakozom annak megismétlése után. Végül harmadlagos vágyak, melyeket gondolatok, eszmék váltanak ki. Ilyen a tudós vágya, hogy elméleti: megvalósítsa; a becsületes, önzetlen politikusé, hogy reformeszméi valóra váljanak; a kommunistáé, hogy népbiztos, politikai megbízott, vagy agitátor lehessen, hogy egyrészt a társadalom alsó rétegéből hirtelen a társadalmi piramis csúcsára kerülve, hatalomvágyát kielégítse, másrészt pedig, hogy pénzhez, vagyonhoz: s minden földi javakhoz munka és ellenérték nélkül hozzájusson. Sokan összezavarják a vágyakat az érzelmekkel, vagy legalább is éles határvonalat nem hunnak e kettő közé, holott e két tudatfolyamat egy kalap alá nem vonható. Egy közös vonásuk van, az, hogy mindkettő szubjektív tudatállapot, teljesen egyéni és a külvilág objektív megismerésére nem vezet, mint az értelmi folyamatok. Különbőség azonban a kettő közt az, hogy a vágy közvetlenül és önállóan a szervezetből bontakozik ki, míg az érzelem önállóan sohasem lép fel, hanem kísérője más tudatjelenségnek, mint az árnyék a testnek.

Ámbár annyiféle az érzelem, ahányféle inger hat reánk s ahányféle vonatkozásban a környező külvilággal vagyunk, mégis *Jódl* helyes felosztását követve,¹ keletkezés szempontjából három csoportját különböztetjük meg az érzelmeknek. A

¹ Lehrbuch der Psychologie. II. 12. és 354. lap.

első a *pretenseritativ*, mely érzetekhez; a második a *repraesentativ*, mely képzetekhez, emlékképekhez s a harmadik az *intellektuális* érzelmek csoportja, melyek gondolatokhoz, eszmékhez kapcsolódnak, s azok nyomán keletkeznek.

Az érzelmek — bármelyik forrásból keletkezzenek is azok — kellemesek, vagy kellemetlenek; gyönyört vagy fájdomat váltanak ki.² Ez az általános osztályozás. Már most nézzük az érzelmek viszonyát a vágyakhoz.

Az érzelem eme viszonyának meghatározásánál legcélszerűbb az introspekció, önvizsgálat útján való magyarázat; mert az érzelem tisztán szubjektív, semmi objektív ismérveit nem bíró folyamat. Még a vágyakban is van objektív biológiai jelenség, mert tárgyiasan kimutatható, hogy pl. ha bizonyos mennyiségű ételt vagy italt nem vesz magához a szervezet, az éhség s szomjúság lép fel az annak megszüntetésére irányuló vágyakkal; az érzelemtől azonban csak annyit tudunk, hogy olyan, mint az előretolt őrszem a háborúban, résen van és vigyáz arra, hogy minden életműködésünk s minden kapcsolatunk a külvilággal kedvezően peregjen le. S mihelyt a harmonia megbomlik, riadót fúj s mint kellemetlen érzelem jelenik meg; viszont, ha életműködésünk harmonikus és az optimum felé közeledik, vagy azt eléri, kellemes érzéseink vannak.

Hogy fonódik már most össze a vágy az érzellemmel? Mit tanulunk itt az introspekcióból?

Éhesek vagyunk, az éhség táplálék keresésére sarkal, ez a vágy, törekvés, kapcsolatos vele az éhség gyötrő primát érzése. Ha arra gondolok, hogy otthon jó ebéd vár reám, *e/*. a gondolat kellemes érzelmet vált ki. De magához a vágyhoz semmi érzelem sem tapad.

Elemezzük kissé ezt a hétköznapi példát s mindjárt világos és megérthető lesz, amit állítottam s mely állítás általános sémája minden váagnak. Az éhséghez kétségtelenül gyötrő szubjektív állapot, erős érzelem járul, de ez nem a vágyhoz tapad, hanem a táplálkozási szükség vitális érzéséhez, mely a legerősebb vágyak egyikét, a táplálkozás utáni erős vágyait váltja ki, amit az állatoknál ösztönnek nevezünk, mert az állatok tudatáról semmi pozitív ismeretünk nincs. Ha végigkísérjük ennek a vágnak pályafutását, azt tapasztaljuk, hogy ha biztosra vehetjük azt, hogy a közeli időben enni kapunk, vagyis ennek képzete merül fel tudatunkban, az éhséget kísérő gyötrelém érzésén kívül felmerül az evés gyönyörének érzése, mely fokként és oly arányban erősödik, amily mértékben

² Wundt az érzelmek három faját különbözteti meg, e felfogás részletezése azonban nem tartozik ide. V. ö. Grundzüge der physiologie. Psychologie I. 409. II. 305.

közeledünk vágyaink kielégítésének céljához, a jó ebédhez s épp oly mértékben csökken az éhség érzésének gyötrelmes volta. Mikor pedig már az első falatokat lenyeltük, a gyötrellem eltűnik s csupán az evéssel járó kellemes érzélem marad meg. De eltűnik a vágy is nyomtalanul, mert ki lett elégitve. Ha már most bármely vágyakozás biológiai pályafutásán végigtekintünk, azt tapasztaljuk, hogy a megnyilatkozó vágy elején s végén tapasztalt érzelmi állapot nem a vágyból indul ki és nem ahhoz tapad, hanem a tudatállapothoz; jelesül a felvett példában az éhség vitális érzetéhez a kezdetén, a végén pedig az evés élettani folyamatához. Az bizonyos, hogy a vágy egész élettartama alatt tapasztaljuk az érzelmeket, amiről a fenti példából is meggyőződhetünk, ámde mélyebbre ható pszichoanalízis és önmagunk megfigyelése arról is meggyőző, hogy ezek az érzelmeik nem a vágyhoz tapadnak, hanem az éhséghez s evéshez. *A vágy tehát maga egy érzelemmentes tudatfolyamat, melynek tisztán mozgató, motorikus feladata van.* Ez az a tudatunkban megjelenő idegenergia, mely az akaratnak végső forrása, primum movense, mely épp oly szerepet visz akarat elhatározásainkban, mint a rugó az órában, a gőz vágy elektromos energia a motorokban.

Ezek után már most lássuk közelebről az izgatás pszichológiai elemeit s azoknak kihasználását az izgatók által.

Az izgató mindig a tömegnek, vagy együtt nem levő sok embernek akaratára kivan hatni. Ez nyilván kitűnik a Btk. 172. §-ából, melynek legfontosabb eleme az, hogy az izgatásnak a törvény vagy hatóságok rendelete stb. elleni engedetlenségre kell irányulni; ugyanazt fejezi ki a második bekezdés, mely felhívás helyett gyűlöletre való izgatást említ. Az engedetlenségre vagy gyűlöletre való felhívás, illetve izgatás nyilván arra törekszik, *hogy* a felizgatottak a felhívásnál nyomban, egy meghatározott konkrét vonatkozásban, az izgatásnál pedig alkalomszerűleg aktivitásba lépjenek. Ha a gyűlölethez az aktivitás veszélye és lehetősége nem kapcsolódnék, az izgatás nem is volna büntethető, mert a passzív érzelemben kriminalitás nincs.

De nemcsak a kriminális értékű, hanem a tudományos, esztétikai, politikai, vallásos stb. izgatáshoz is, szóval az izgatás minden fajához megkívántatik az, hogy a felizgatottak az izgatás tartalmát átvegyék s aszerint cselekedjenek, mert enélkül az izgatásnak semmi jelentősége sem volna. Az izgatás ugyanis, mint láttuk, eszmék terjesztése erős érzelmeik és cselekvésre sarkaló vágyak keltése s felszítása révén. Az izgató eszméi azonban nem az elméletnek, nem skolasztikus spekulációnak, hanem az életnek vannak szánva, az élet pedig

mozgás, sürgés-forgás, örökös jövés-menés és cselekvés. Nyílt kaput döngetnék tehát, ha azt akarnám bizonyítani, hogy minden izgatás az izgatottak akarati elhatározására kivan hatni. Következésképp ha az izgatás élettani keletkezését s lefolyását akarjuk tanulmányozni, az egyéni akaratból kell kiindulni, mert bármily mélyen szántó különbségek vannak is a részletekben az egyéni és kollektív akarat közt, az kétségtelen, hogy szerkezetileg e két pszichikai alakulat azonos. Bátoran elmondhatjuk tehát, hogy a biogenetikus alaptörvény, mely szerint az egyén fejlődése (ontogenesis) rövidített és módosított ismétlése a faj fejlődésének (phylogenesis), nemcsak az élettanra, hanem a lélektanra és a tömegek akaratára is áll.

G. *Schneider* ezt a fejlődéstan alapján állva a lelki jelenségekre „Der menschliche Wille“ című rendkívül érdekes és tanulságos munkájában kimutatta, mely szerint az ember pszichikai élete kicsiny gyermekkorától ugyanazon fejlődési fokozatokon megy át egy emberöltő alatt, amelyen a faj szellemi fejlődése több százezer év alatt átment. A psychoanalízis meggyőző arról, hogy a tömegek akaratata is épp oly elemelvből áll, mint az egyén akaratata. Tehát nemcsak a múltból fejlődött ki a jelenig az egyén és faj *psychicuma* hasonló fokozatokon át, hanem a tömegnek a jelenben keletkező akaratata is az egyéni akarat szerkezetét és fejlődési fokozatait tünteti föl.

Induljunk tehát ki az egyszerűből, az egyéni akaratból s annak elemeit vigyük majd át a tömegek akaratára.

Az egyéni akarat eredete igen sokszor ismeretlen előttünk, olyan mini a föld alól előbugyogó forrás, nem tudjuk, hogy a föld gyomrának mily rejtett zugából fakad ki. Legtöbbször csak az erős vágyakozásról van tudomásunk, de ritkán tudjuk okát adni, hogy miért vágyakozunk. Bizonyos azonban, hogy a vágyakozás eredete szervezetünkben van. Tudatosan vagy tudat nélkül szervezetünknek szüksége van valamire; az életfunkciók föltételei közül valami hiányzik. Ha erről tudomásunk van, pl. éhség, szomjúság esetén, ezt a tudattartalmi életrézetnek nevezzük, amihez gyötrelmes, kínos szubjektív állapotok járulnak; ezek az érzéki érzelmek. Ezekből bukkan elő a vágy, mely a kínos állapot megszüntetésére törekszik. Más esetekben nem kerül tudatunk küszöbe felé a vágy fiziológiai előzménye: nem tudjuk okát adni, hogy pl. miért vágyakozunk valaki vagy valami után, miért vonzódunk valakihez, vagy miért keletkezik bizonyos emberekkel szemben antipátiánk, ilyenkor a vágy előzményei tisztán élettani folyamatok s pszichikai életünkön vagyis tudatunkon kívül maradnak, de benne vannak idegsejtjeinkben, épp úgy, mint

a színészek a színpadon vannak közvetlenül a függöny felhúzása előtt.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az akaratnak mindig tudatunkban levő első fázisa a vágy, mely annál erősebb, annál intenzívebb, minél fontosabb, közvetlenebb, életfentartóbb az az organikus szükségérzet, mely a vágyat mint mozgató energiát életre szólította.

Legerősebb vágyak tehát a közvetlenül életfentartó, úgynevezett ösztönszerű vágyak, ilyenek a táplálkozási, lélegzési, mozgási, embertársainkkal való érintkezési, fajfentartó (nemi) s az élet konzerválására irányuló vágyak. A büntetőtörvények is bizonyára az életösztönökben rejtőző biológiai vis abszolútát tartották szem előtt, midőn bizonyos, beszámítást kizáró vagy csökkentő okokat konstruáltak.

Már kisebb erővel bírnak azok a vágyak, melyek nem közvetlenül életfentartó ösztönökből keletkeznek, mert azoknak oly mély gyökerük nincs a szervezetben, mint a vitális vágyaknak, melyeknek minden működése s törekvése az életfentartására irányul. Így gyöngébb erejük a képzetekből, még gyöngébbek az eszmékből keletkező vágyak energiái, mert minél felsőbbrendűek a szellemi folyamatok, annál kevésbé vannak azok organizálva, annál kevésbé erősödtek meg az azokat kiváltó biochemiai módosulások az idegsejtekben. Gondoljunk csak a táplálkozási ösztönre s a vele kapcsolatos vágyakra. Ezeket nem mi szereztük, nem velünk születtek, nem az emberi fajjal keletkeztek, sőt nem is az ember állati őseivel, hanem azzal az őslénnel egyidejűleg jöttek létre, amelyiknél már az ösztön képes volt kifejlődni. Hasonlítsuk már most össze ezekkel a szilárdan organizált vágyakkal az esztétikai, művészi vagy intellektuális vágyakat, világos lesz előttünk nyilvánvaló biológiai okokból, hogy ezeknek mily gyöngé, törekeny szervezetük van az előbbiekhöz képest. Nem is lehet másképpen. Hiszen senki sem születik művésznek vagy tudósnak, a csodagyermek is ritkák, mint a fehér holló. Az ember meglett korában fejlődik csak művésszé vagy tudóssá, tehát a művészettel vagy tudománnyal kapcsolatos vágyai is gyöngék, leküzdhetők és nem ellenállhatatlanok, mert azok csak emberrnyi ember korában fejlődhetnek ki.

A vágyaknak most említett intenzitásbeli mérhetetlen különbözőségéből kövel kézi k, hogy az ezekből kibontakozó akarati elhatározások is mily szertelenül különbözőek.

A felsőbbrendű, tudományos, művészeti stb. igazságokból kifejlődő vágyak az organikus vágyakhoz viszonyítva körüi-Délül olyanok, mint a gyöngé alkonyi szellő; míg az ösztönszerű vágyak olyanok, mint a dühöngő orkán, vagy az év-

százados fákat kitépő ciklon. A tudomány apostola az előbbivel, a kommunista agitátor pedig az utóbbival dolgozik.

A vágy, mint hajtóerő segítőtársakra szorul. A fegyver sem magától lövi meg a vadat, hanem csak akkor, ha jó vadász kezében van, aki ügyesen céloz azzal s midőn legalkalmasabb a pillanat a kaleidoszkopszerűleg változó esélyek közt, elsüti a puskát.

A vágy, mint izolált s mozgási energiát tartalmazó tudattartalom semmit sem érne, ha a tudat többi tartalmából kiszakított, önálló életet élne. A vágy azonban, mint valamennyi tudattartalom, igen bonyolult egységet képez a többi tudattartalommal, melyek egymásból folynak, egymást segítik vagy gátolják aszerint, amint egységes vagy különböző szellemi rendszerekhez tartoznak.¹ Mihelyt valamely vágy tudatunk központjába kerül, hogy mint mozgató erő feladatát teljesíthesse, a rendszeres asszociáció elvei szerint nyomban társul értelmi folyamatokkal, melyek a vágy megvalósításához szükséges s arra alkalmas módozatokat és eszközöket válogatják ki ismereteink s tapasztalataink tárházából, hogy a vágy teljesezésbe mehessen. Első megrögzítendő tenni való lesz a vágy kielégítésére legalkalmasabb cél kitűzése. A tájképfestő a tájkép minőségét, a vegyész a kísérlet tárgyát, a történeti regényíró a kort, amit jellemezni akar és amelyben műve játszik, állapítja meg elsősorban, mint a cselekvés célját. A kriminalitás terén a tolvaj a legalkalmasabb, legkönnyebben s legveszélytelenebbül megközelíthető s olyan lakást szemel ki, ahol legnagyobb zsákmány kínálkozik. A szenvedélybeli büntetteknel a megcsalt férj a célkitűzésnél már nem habozik, mert nyomban tisztában van vele, hogy felesége szeretőjét fogja megölni. Ez a célkitűzés, mely az akarati elhatározás kialakulásában az első lépés. A második a cél megvalósításához legalkalmasabb eszközök kiválasztása.

Mikor már a vágy kielégítésére alkalmas cél és eszközök birtokában vagyunk, vagyis, midőn már az akarati elhatározás teljesen kibontakozott, következik az akarati elhatározás megvalósítása, a végrehajtás, mellyel a vágy ki van elégítve, amelynek megtörténtével diszkrétén eltűnik, mint a szerény kéregető, aki mihelyt megkapja az alamizsnát, hangtalanul elpárolog. Tehát a vágy élete addig tart, míg szervezetünk szükségérzete kielégítésre nem talál. Miután a szükségérzet nagysága, erőssége, tartóssága rendkívül változó, ennek megfelelőleg a vágyak nagysága, ereje s tartama is változik.

¹ V. ö. Paulhan: *L'activité mentale* c. alapvető művét, ahol a tudat eleinek élete s szolidaritása és küzdelme igen behatóan van tárgyalva

Már most, ha az izgató által felidézett tömegakaratot vizsgáljuk, ott is feltaláljuk mindazokat az elemeket, melyeket az egyéni akaratban most kielemeztünk. *Az egyéni s kollektív akarat szerkezete s a szerkezet érzelmi elemei lehet azonosak.* Ámde az azonos szerkezeten belül lényeges különbségek észlelhetők. Ezek a következők:

a) Egyéni akaratnál a *primum movens*, a szükség érzete valódi s az a szervezetből bontakozik ki, míg tömegakarathoz vagy az egész szükségérzetet az izgató szuggerálja, vagy ha az lappangva kis mértékben megvolt, azt eltorzítva, megnagyítja, átalakítja s aktivitásba kergeti. Hányszor hallottunk panaszkodni tisztességes munkásokat, hogy ők meg volnának elégedve, de az izgatók nem hagyják őket békében élni.

b) Egyéni akaratnál a szükségérzet gyakran tudat alatt marad, míg izgatásnál mindig tudatos, ami természetes dolog, mert az izgatásnál a szükségérzet nem valódi, nem spontán bontakozik ki a szervezetből, hanem mesterséges, reátukmált és a tömegre szuggerált. Tehát csak a tudaton át férkőzhetik be mentalitásunkba.

c) Izgatásnál az akarat elhatározás spontánnak látszik ugyan, de ez csak látszat, mert valójában az izgató jelöli meg a célt s eszközöket is.

d) Egyéni akaratnál a vágy az azt kielégítő akarat végrehajtásával eltűnik, tömegakarathoz ezt is az izgató tartja kezében s ő határozza meg, hogy jóllakott-e már a vágy, vagy még mindig éhes.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az egyéni akarat spontán, az a szervezettől van determinálva a szervezetre ható külső és belső ingerek folytán; kivéve bűncselekményeknél a felbujtási, más cselekményeknél pedig a szuggeszciót. Izgatásnál ellenben az akarat egész lefolyása az izgató kezében van.

A szerkezete tehát az egyéni akaratnak ugyanaz, mint az izgatótól kiváltott kollektív akaraté, amennyiben ugyanazon elemekből épült fel. Ámde az elemeknek, hogy úgy fejezzem ki magamat, molekuláris összetétele teljesen más jellegű. .

IV. Az izgatás eszközei.

Miután — mint láttuk — az izgatás lényege abban áll, hogy az izgató másoknál mesterségesen akarat elhatározásokat hoz létre, vagy legalább is erre törekszik: ebből következik, hogy az izgatásnak eszköze lehet minden pszichikai hatás, mely az izgató céljának megfelelő akarat elhatározásokat képes létre hozni.

A legműveletlenebb ember is gyakorlati pszichológiát alkalmaz embertársaival való érintkezéseiben, jóllehet fogalma

sincs a lélektanról. Csak azt az egyet említtem fel e tétel igazolására, hogy mások lelkiállapotára az úgynevezett kifejező mozgásokból egész biztos következtetést lehet vonni, A haragnak, öröme, irigységnek stb. oly biztos kifejező mozgásai vannak, hogy azokat tapasztalatilag minden felnőtt ember ismeri, tehát ismerheti azokat az izgató is; így közönségénél az izgatás hatását lépten-nyomon megfigyelheti; s ha azt találja, hogy az izgató módszer nem hat, nyomban más huri kezd pengetni.

A gyakorlott izgatók azonban, amilyenek a szocialista s kommunista izgatók, ilyen kísérletezésekbe nem mennek bele, meri biztos sikert akarnak, tehát az emberi természet Achilles-sarkát keresik, mely kiinduló pontja a fentiek szerint is az izgatásnak; s ez a szükségérzet keltése.

Tudományos izgatásnál az izgatás alig haladja meg az utáncást, mert a tudós csak a legritkább esetben idéz elő kedélyizgalmi állapotokat. Annak fegyverzete nem az érzelmek, hanem a logika birodalmából való; az izgatás eszköze tehát a logikai következtetés és a tudományos meggyőződés főképpen és elsősorban. A vágyak, érzelmek, amik itt keletkeznek, felsőrendűek s nem kapcsolatosak közvetlenül az életfenntartási ösztönökkel. Lefolyásuk tehát nyugodtabb, kevés zajjal s lármával pereg le.

Politikai izgatásoknál talán legváltozatosabb az izgatás biológiája, mert a társadalmi *piramis* egész lejtőjén, a csúcs-tól kezdve le, egész a piramis aljáig, ahol az utca és csöcselék helyezkedik el, mindenféle kulturfokon megjelenik ez a fajta az izgatásnak. Itt lehet legjobban észlelni azt, amit *Verworm*¹ mondott, hogy a modern társadalomban a kultúra minden rétegei feltalálhatók a legműveltebb intellektuelektől lefelé egész a nomád, sőt barlanglakókig. Természetes tehát, hogy a politikai izgatásnál az izgatás, a csaknem teljesen intellektuális izgatásból kiindulva, le egész a csöcseléket rablásra és fosztogatásra ingerlő, tisztán indulatokra támaszkodó izgatásig minden változatban feltalálható.

Kétségtelen, hogy *Deák*, *Kossuth*, *Széchenyi*, *Tisza*, *Szilágyi*, *Apponyi* szintén izgattak politikai céljaik mellett; de ezek izgatása a felsőbbrendű, értelmi izgatás magas nívóján maradt mindig s *eszköze* volt az értelmi meggyőződés keltésének, mely a logikai gondolkozásból fejlődik ki; s nem a szenvedélyek s indulatok felkorbácsolásából, mely csak hiedelmek forrása lehet, de tudásé nem, mert a logikai meggyőződés igazságai diszkurzíve bebizonyíthatók, de a hiedelmeké soha,

¹ Die Entwickelung des menschlichen Geistes.

mert a hit nem igazság, nem tárgyias okokból és nem ismeretfoly a mátkókból bontakozik ki, mint a logikai igazság, hanem szubjektív állapotokból, érzelmekből.

A dolog természetéből következik azonban, hogy a politikai izgatás a legfelsőbb szférában, a parlamentben sem egyforma eszközökkel dolgozik. Gyakran tapasztaltuk nálunk s a külföldi parlamentek üléseiről is olvashattuk, hogy a logikát számúzták az alsórendű indulatok s szenvedélyek és a diszkusszió az esztétika magaslatáról lesülyedt az utcai demagógia saráig.

Viszont az ellenkező, vagyis az, hogy a demagógia felemelkedett volna az esztétika magaslatáig s az izgatás eszközüül az értelmi meggyőzést, fegyveréül a logikát választotta volna, nem tapasztalható soha, aminek okát később fogjuk látni.

A *kommunista* izgatásoknál, mint általában, rendellenes jelenségeknél észlelhető, a pszichikai elemek megnagyítva, szemmel láthatólag jelennek meg. Itt már szinte kitapintható az izgatás legfontosabb eszköze: *a szükségérzet keltése*, mely gyorsan és energikusan a legerősebb akarati elhatározásokat váltja ki.

A kommunista izgatók sohasem emelkednek föl az intellektuális, esztétikai, vagy erkölcsi szükségérzetek felsőbbrendű, de kisebb energiájú magaslatára, hanem lenn maradnak a vitális, életfenntartó érzések körében, melyek a tudatlan s műveletlen mobnál legkönnyebben felgerjeszthetők s elementáris erőre fokozhatók; másrészt tartósak s állandó izgalomban tartják a tömegeket.

A kommunista izgató lenyúl az élet forrásához, az elsőrendű szükségletekhez s arról akarja meggyőzni közönségét, hogy kommunista társadalomban az elsőrendű szükségletek kielégítése csaknem magától jön, a természet jóvoltából. Semmi, vagy igen csekély munka árán a földi jólét és boldogság szerezhető meg hihetetlen bőségben s fokozatokban, ennek első föltétele azonban a mostani társadalmi rend oszlopainak: a tulajdonnak, vallásnak, házasságnak s militarizmusnak megdöntése, ami bőségesen meg van írva sok szocialista-propaganda-írásban, így különösen *Bebelnek* „Die Frau und der Socialismus” c. művében. Miután pedig az évezredek társadalmi rendet s különösen a kapitalista gazdasági rendszert, mely a gépek feltalálása s az ennek nyomán kifejlődött gyáripar folytán jött létre, a burzsoá-osztály tartja fenn, késhegyig menő, egy pillanatig sem szünetelő kíméletlen és kegyetlen osztályharcot folytatnak a polgári társadalom ellen, melynek végcélja a burzsoá -megsemmisítése, a magántulajdon

megszüntetése, a vallás magánügyé deklarálása, a törvényes házasság helyére a szabad szerelem átültetése; a proletárok uralmának biztosítása stb.

Ezekkel a programpontokkal állanak kapcsolatban ama szükségérzetek, melyeket az izgatók feltámasztanak és óriási méretekben megnövelnek. Ha a kommunista programpon-
 iókat közelebb szemügyre vesszük, nyomban látni fogjuk, hogy azok az elsőrendű életszükségletek kielégítésére vonatkoznak. A tulajdonjog forrása az életfenntartásnak, mert a tulajdonszerzés lehetősége s annak védelme biztosítja a megélhetést s annak növekedése fokozza a jólétet. Miután pedig — a kommunisták szerint — a vagyon a burzsoá kezén van, amit a proletárok dolgos munkája hozott létre és így az a termelőket, vagyis a proletárokat illeti, ki kell tehát fosztani a polgári társadalmat s a kollektív tulajdont kell annak helyére tenni. Amily igazságosnak látszik ez az okoskodás az alsórendű tömegeknél, épp oly mértékben alkalmas is intenzív, erős vágyakat s érzelmeket kiváltani, mert ezek az életfenntartás forrásából és az annak alapját képező életfenntartási szükségérzetekből bontakoznak ki. Már pedig közismert dolog, hogy ezek a vágyak és érzelmeik a legősibb, legerősebb, legtartósabb, állandó kedélymozgalmak, mert ezek teszik lehetővé az életet s ezek biztosítják annak fennmaradását. Tudjuk, hogy szervezetünk az élet konzerválására van berendezve a maga egészében s részeiben, le egész annak mikroszkopikus szerkezetéig, a sejtelemekig. Az egész élőgépezet normális működése olyan, hogy az folytonosan és minden pillanatban az életét tartja fenn s gondoskodik arról, hogy az a biológiai lehetőség határain belül a jövőben is fennmaradjon.

A test ezen szerkezete s működése az étellel s pedig nem az egyén, hanem a faj életével kezdődött, szükségképpen azzal egyidejűleg kellett kezdődnie, mert másképp a faj élete sem nyilatkozhatott volna meg. A szervezet immanens tulajdonsága tehát az életfenntartás! célszerű működés. Következésképp mindaz a szükségérzet s ezzel kapcsolatos vágyak s érzelmeik, melyek az életfenntartási törekvés kielégítését sürgetik, legrégebbiek, tehát biológiai szükségszerűséggel legerősebbek. És így, midőn a kommunizmus apostolai ezeket az életfenntartási funkciókat hozzák működésbe s zsákmányolják ki, a legerősebb s legveszedelmesebb fegyverzetel szerelik fel magukat. Játszi könnyedséggel fokozhatja a demagóg az e téren felmerülő indulatokat s szenvedélyeket tetszése szerint egész a paroxizmusig, mert egyrészt alacsony műveltségi fokon olyanok az életfenntartó ösztönök, mint a danaidak hordója, vagy a falánk cápa, mely sohasem telik meg és sohasem

lakik jól, másrészt amint fejlődik és differenciálódik a kultúra folytán a társadalom, épp úgy szaporodnak az életszükségletek is; tehát épp úgy lesz könnyebb a demagóg munkája is, mert ha az életfunkciók egyik csoportjában az izgató nem tudja a szükségérzetet kifakasztani, áttér más életfunkcióra s ott ér el sikereket. Lépten-nyomon tapasztaltuk ezt a proletárdiktatúra alatt, midőn a proletárokat mindazokban a földi örömeikben részesítették, melyeket azelőtt csak a nagyfokú jólét s fejlett ízlés és műveltség hozott magával. Jellemző például csak azt az egyet említem fel, hogy egy mágnásasszony a vörösök üldözésétől csak úgy tudott menekülni, hogy proletárásszonyokat s facér cselédekét lovagolni tanított a nemzeti lovardában.

Az ember tehát, — amint Lange¹ rámutat, — a jólétről a jobblétre törekszik a létért való küzdelem örök harcában. Ez a jelenség az állatoknál nem észlelhető, csak az embernél, mert az állatot a mindig egy csapáson járó ösztön igazgatja, míg az ember cselekményeit az értelem szabályozza; s az embernél a jobb létre törekvés annál jobban kifejezett, annál bonyolultabb megnyilatkozásaiban, minél fejlettebb értelme s minél magasabbra hág föl átfejlődés létráján az általános társadalmi műveltség és előrelátás. A kőkorszakbeli ember igényei alig terjedtek túl az állati bőrön, mely meleget adott neki; a kőbaltán, mellyel a zsákmányul szolgáló állatot elejtette; amint az ember fejlődött értelmileg, szükségei s vágyai is szaporodtak. Míg a kőkorszak első részében, a paleolith-korban az említeti szűk körben mozognak vágyai, a második részében, a neolith-korban azok jelentékenyen bővültek; míg a XX-ik században, az elektromosság és rádium korában, mikor már az emberi értelem csodálatos titkait Iesi el a természetnek, szükségei s vágyai s ezekkel kapcsolatos érzelmei hihetetlenül megsokasodtak. Míg hajdan, az emberiség őskorában olyan volt az ember lelkülete, mint egy száraz kóró, ma olyan, mint az öreg tölgy gazdag lombsátora, mely sűrű levézetével sötéten beárnyékolja a földet. A kőkorszakbeli agitátor tehát legfeljebb az állati bőrökre s a kőbaltára vethette volna a szeméi, mellyel kapcsolatosan szükségérzet s a ma oly széles mederben hullámozó aljas irigység volt kiváltható; ma ellenben végtelen hosszú skálája az emberi szükségleteknek áll rendelkezésére, melyek közt szabadon dúskálhat, midőn az izgatás legmegfelelőbb eszköze után vadász.

Jóllehet a kommunista agitátornak olyan a helyzete, mint a telefonközpontté, mely nagyobb városokban sok ezer előfizetőt kapcsolhat össze, az izgató is sok ezer szükségérzetet válthat

¹ Die Arbeiterfrage, 46. s köv. L

ki s idézhet ekképp elő számtalan fajtájú emberi cselekményt; lelkiismeretlensége azonban nem elégszik meg azzal, hogy a megelégedettségben és békében élni akaró munkásokat a jelenkor sokszerű igényeinek változatos felébresztésével sztrájkokba s mindenféle erőszakosságokba kergeti, hanem a szükségérzetet a jelenkor helyett a régmúlt idők alapjára helyezi, hogy így a kontraszt annál kiáltóbb és kézzelfoghatóbb legyen; s ennek nyomán az alsórendű ösztönélet indulatai s vágyai erőre kapjanak.

Ha olvassuk *Mandelló*³ könyvét, mely az ipari munkás helyzetét tárgyalja a kapitalizmus kezdeti korában, átérezzük, hogy az akkori szörnyű igazságtalanságok valóban vérlázítóak voltak, melyek kétségtelenül közrejátszottak Franciaországban is az ancien regime összeomlását létrehozó okok szövedékében. Úgy látszik, hogy az izgatók lövegeiket ebből a korból szedett anyaggal töltik meg, hogy a burzsoágyűlölet lángját minél magasabbra fellobbanthassák. Mert a munkások mai helyzetéből korántsem lehetne annyi gyújtóanyagot összegyűjteni, mely elégséges volna a társadalom épületének elhamvasztására.

Egy régmúlt kornak, a XVIII-ik századnak erkölcstelen-ségét akarják tehát az agitátorok annak bizonyítására felhasználni, hogy a XX-ik század proletárja elnyomott helyzetben van. Épp olyan eljárás ez, mintha a protestánsok mai helyzetének megvilágításához szükséges adatokat nem a mai kor társadalmi viszonyaiban keresnénk, hanem visszanyúlnánk a XVI század közepére s a tridenti zsinat korában, az inkvizíció visszaállításának idejében s általában az ellenreformáció dühöngésének szakában lejátszódott borzalmakkal akarnánk bizonyítani azt, hogy a XX-ik század protestánsai elnyomottak. Holott, ha világszerte megnézzük a proletárok mai társadalmi helyzetét, azt látjuk, hogy ma már messze járnak elől a proletárok; s ma már az osztályharc célja nem a társadalmi igazságtalanságok megszüntetése, nem is a társadalmi osztályokat elválasztó falak ledöntése, — melyek nem is léteznek, — *hanem a kizárólagos és korlátlan hatalomnak a proletárok által való kisajátítása s a többi társadalmi osztály egyidejű teljes megsemmisítése.* Ezt keservesen tapasztaltuk a négyhónapos proletárdiktatúra alatt lépten-nyomon, amiből megtanultuk, hogy mily képe van a gyakorlatban a proletár-államnak s milyen annak az erkölcsi világregdje s igazságérzete. Bátran elmondhatjuk a tapasztaltak nyomán, hogy a legalsó rendű állati társadalmak erkölcsi világregdje mint a világitótorony a ten-

¹ Bö kivonatok vannak belőle közölve Kovács Gábor: „A szocializmus” c. munka 53. s köv. lapjain.

ger felszínén, úgy magaslik ki a kommunista erkölcsi világerend felett.

Az agitátor azonban nagyon jól tudja, hogy félmunkát végezne, ha a proletárok társadalmi helyzetének megvilágítására csupán csak a régmúlt idők adatait hozná fel s állítaná be azokat a modern társadalomba. Több kell ennél a sikerhez. *El is kell hitetni a tömeggel, hogy a XVIII. század adatait a mostani korból vette s azok mostani társadalmi helyzetüket tüntetik fel.* A történelmi igazságnak ez a meghamisítása az izgató szuggesztív működésének lényege; s ebben áll az izgatás mechanizmusa.

Ha meggondoljuk, hogy az agitátor a műveletlen tömegekhez beszél s azoknak ír, nem fogunk azon csodálkozni, hogy könnyen halmoz sikert sikerre. A műveletlen tömeg jellemző vonása a hiszékenység, de ez jellemzi nem csupán magát a tömeget, hanem annak elemeit, — azokat az egyéneket is, akikéből a tömeg áll. A műveletlen ember ismereteit a nyers, érzéki tapasztalatokból szerzi, melyeket a gondolkozás; logikai elemzés és összetevés; összehasonlítás; különbségek s hasonlóságok kielemezése nem követ. Érzéki tapasztalatait, amennyiben azok a mindennapi élet köréből nem emelkednek ki, meglehetősen tudja értékesíteni; a nem szokásos benyomások, főleg másoktól szerzett eszmék s fogalmak azonban kritika s megszűrés nélkül kerülnek agyába, vagy minden érthető ok nélkül utasítja azokat vissza. Mert nem ismerve a kritikai gondolkozás középútját, vagy bizalommal, vagy teljes bizalmatlansággal van az ismeretlen benyomások s gondolatok iránt, aszerint, amint azok kellemes érzésekkel, vagy kellemetlenekkel kapcsolatosak. Ha a nép meg van győződve arról, hogy az izgató javát akarja, tűzbe megy érte s minden badarságot elhisz neki. Viszont, ha nincs meggyőződve erről, a legnyilvánvalóbb igazságokban sem hisz; s bizalmatlansággal, sőt gyűlölettel fordul el attól, aki azokat hirdeti.

Magyarázata ennek az alsórendű mentalitás, mely kritikára képtelen, másrészt a műveletlenséggel járó durva önzés, mely a jót és rosszat, kellemest s kellemetlent; szépet s csúnyát; jogosat és jogtalanat; igazságosat és igazságtalanat egocentrikus látászögletből kiindulva értékeli. Az ő énje a világ központja; s a világ olyan, amilyen szubjektív érzelmeket a külvilág s környezet hatásai nála kiváltanak.

Az izgató viselkedése tehát a tömeggel szemben arra irányul elsősorban, hogy hívőket szerezzen, akik bizalommal vannak iránta s vérükben van az a meggyőződés, hogy az agitátor legfőbb célja s életfeladata az, hogy önzetlenül segítsen rajtuk. A segítség minden eszköze és módja látszólag és tetszetős formában arra irányul, hogy a felkeltett szükség érzete

kielégíttessék s a vágy törekvése: a kellemes érzelmet kiváltó állapot bekövetkezzék.

Az izgató minden ponton arra törekszik, hogy az izgatásnak fentebb részletesen kifejtett elemeit mesterségesen állítsa be, vagy megnövelje. Izgatásnál tehát a szükség, a vágy, akarat elhatározás s az ezeket követő érzelm részben vagy egészben mesterséges, nem spontán, hanem a tömegekre tukmált.

A kommunista uralom bőséges tapasztalatokat nyújt arra, hogy mily szükségérzeteket támasztottak az izgatók, vagy növeltek meg óriási nagyságban olyan ösztönöket, melyek mindenben megvannak, de lappangó, szunnyadó állapotban s melyek eleven erőre nem kapnak, mert a törvények, erkölcs, hagyományok, szokások a társadalmi rendhez alkalmazkodóvá teszik ezeket az ösztönszerű szükségeket. S ha hosszú ideig áll fenn bizonyos társadalmi rend, ezek az ösztönök virtuális energiájukból vesztenek, sőt idővel azok teljesen el is sorvadnak, amint ezt a neolamarkisták s azok élén *Le Dantec* — tanítják.¹ E tan szerint a szervezet funkciója mindig a környezethez alkalmazkodik s ha a környezet módosulása íassu, de állandó nemzedékeken át, a szervezet is lassan, de biztosan átalakul, ellenkező esetben, ha gyors a környezet változása s az oly természetű, mely az élet lényeges föltételeire vonatkozik, a szervezet belepusztul s nem képes alkalmazkodni.

Az izgatók tehát s különösen a kommunista izgatók azt a természetes folyamatot zavarják meg, amit a biológiában különösen *Darwin* és *Spencer* föllépése óta alkalmazkodásnak neveznek, mely a létért való küzdelemben s a faji kiválasztásban oly rendkívüli nagy és fontos szerepet visz. Kétségtelen azonban, hogy a folyton változó és fejlődő társadalomban is igen nagy szerepe van az alkalmazkodásnak, annyi bizonyára van, mint a biológiában. A társadalmi élet működését, intézmények, szokások, erkölcsök, törvények s vallásos hiedelmek keletkezését, fejlődését, virulását s hanyatlását és pusztulását ugyanis két ellentétes erő szabályozza, egyik a fejlődési másik az alkalmazkodási energia. E kettő oly viszonyban van egymással, mint az értelmes cselekmény az impulzívval, a megfontoltság a szeleburdisággal, vagy még találóbban: mint; a munka a pihenéssel. Az olyan gép, amely folyton működik, gyorsan elkopik s elromlik, az élő szervezet pedig, mely pihenés nélkül akarna dolgozni, egy-két nap alatt elpusztulna. Holott, ha a munkát a pihenés váltja fel higiénikus váltako-

¹ A kitűnő biológus e tétele minden munkáján végigvonul, így v. ö.: „Philosophie biologique”; „Les influences ancestrales”; „La lutte universelle”; s rövid összefoglalásban: „La mécanique de la vie” c. művében különösen 30. s k. 1.

fásban, a szervezet virul s erősödik, mert az élet munkát, funkciót és pihenést is követel egyszerre, mert az asszimiláció csak így pereghet le normálisan. Csak így fejlődhet, növekedhet, virulhat az egyén s csak lassan következik be ez után a hanyatlás és a halál.

Így van ez a társadalom életében is. Ha megfigyeljük a kollektív társadalmi jelenségeket, így különösen intézményeinket, törvényeinket, erkölcsünket, vallásainkat, tapasztalni fogjuk, hogy az életrevaló s életképes kollektív tények nem deus ex machinaképpen jelentek meg, mint a klasszikus kor némely fantáziaszegény színműrójánál az isten, hanem lassankint fejlődtek, erősödtek épp úgy, mint az egyéni élet.

A kommunista izgató a társadalmi jelenségek biológiai lefolyását akarja egy csapásra nem is megváltoztatni, hanem gyökerestől felforgatni. Azokat a hibákat, amelyeket az Angliából 1760 körül a termelés, különösen az ipari termelés körében megindult óriási átalakulás váltott ki és fejlesztett nagygyá s mely a kapitalizmust hozta létre, nemcsak egy csapásra, forradalom útján akarja megszüntetni, hanem a visszasságokat s társadalmi igazságtalanságokat úgy akarja eltörölni, hogy az egyéni tulajdon évezredes intézményét akarja megsemmisíteni s a kommunista izgatások legfontosabb eszközének ezt tekinti, mert — szerintük — minden társadalmi bajnak főforrása a magántulajdon.

Alig született meg a kapitalista világrend, mint egy újabb átalakulási s fejlődési folyamat, mely függvénye az ipari gépek feltalálásának, máris azt tapasztaljuk, hogy a szövőipar terén a kialakulás küszöbén levő új világrenddel szembe kerül a munkásság s mindig mélyebb s mélyebb gyökeret ver náluk az a meggyőződés, hogy ha a magántulajdont megszüntetik, e földi élet sokkalta több gyönyört fog nyújtani, mint amit a vallás helyez kilátásba a túlvilágon. Ez a meggyőződés a szakadatlan izgatások következtében az ipari forradalom kifejlődésétől, vagyis a kapitalizmus megizmosodásától kezdve folyton erősödik s növekszik, mint a lavina. Az utópisztikus apostoloknak: *Owennek, Saint-Simonnak, Fouriernek* azonban korántsem voltak oly sikerei e téren, mint a tudományos szocializmusnak s különösen *Marxnak* és *Engelsnek* s az ezektől 1847-ben készített kommunista kiáltványnak, melynek bevezető sorai szerint: „Minden eddigi társadalom története — osztályharc története.” Ezzel be lett jelenteve a késhegyig menő harc a kapitalisták, vagyis burzsoázia és a proletárok közt, a harc modorát, célját s kilátásait pedig jellemzik a következő befejező sorok: „*A kommunisták nem titkolják nézeteiket és céljaikat. Nyíltan hirdetik, hogy céljaik csak minden eddigi*

társadalmi rend erőszakos megbuktatásával érhetőek el Reszkessenek az uralkodó osztályok egy kommunista forradalomtót! A proletárok nem veszhetnek mást, mint bilincseiket és helyébe egy világot nyerhetnek! Világ proletárjai egyesüljete!” Minden kommunista izgatónak ez a magna chartája, breviáriuma és hitvallása egy testben és lélekben, mely a magántulajdon kiirtását s a kommunizmus meghonosítását tűzi ki célul. Méltán tartják a kommunisták legerősebb fegyverüknek s legveszedelmesebb izgatás eszközének a kommunista manifesztumot, mert midőn az a magántulajdon megszüntetését prédikálja s azt hirdeti — amit a proletárdiktatúra alatt lépten-nyomon hallottunk, a kommunista lapokban ezer formában variálva olvashatta, aki ezeket a lapokat olvasta s a falragaszokon is láhattuk — hogy: „minden a tiétek”, ezen a réven s ily eszközökkel olyan kiolthatatlan szükségérzetet, étvágyat és szomjúságot ébresztett a kommunizmus a műveletlen tömegben aziránt, ami a másé, oly könnyen megszerezhetőnek s elvehetőnek tartotta mások tulajdonát s oly igazságosnak s megengedettnak tüntette fel a burzsoá kifosztását, hogy egy csöppet sem csodálkoznám azon, ha a műveletlen tömegből végleg kihalt volna a magántulajdon tisztelete. Annál kevésbé lehetne azon csodálkozni, ha a *burzsoá* tulajdonának respektálása teljesen elnémult volna, mert hiszen a magántulajdon nemcsak az életfenntartás közvetlen forrása, hanem eszközül szolgál arra is, hogy felsőbbrendű szükségleteink kielégítése révén felsőbbrendű, esztétikai s intellektuális érzéseinket is fejlesszük és kielégítsük s így az életet szebbé és nemesebbé tegyük. Kiolthatatlan vágy fejlődött tehát ki a tömegben a burzsoá tulajdona iránt, mely alkalmas volt a tulajdonnal kapcsolatos erkölcsi érzések teljes eltompítására. Nem tévedek tehát, midőn azt állítom s ismét hangsúlyozom, hogy a kommunista izgatás legerősebb, legveszedelmesebb, de — hozzáteszem — egyúttal a leglehetőlenebb s legtermészetellenesebb eszköze és fegyvere az, amely a magántulajdon megszüntetését tűzi ki az osztályharc céljául. Korántsem akarok gazdasági okokkal e helyütt érvelni, hiszen talán semmiről sem írtak annyit, mint erről a kérdésről, csak azt emelem ki, hogy képtelen és természetellenes ez a törekvés azért, mert:

a) ellenkezik az ember biológiai szerkezetével, idegrendszerének struktúrájával s működésével, mely tényezők természetes következménye az, hogy amint nincs két egyforma falevél, épp úgy nincs két teljesen egyforma szükségérzet vagy érzelem, akarat; eszme s gondolat;

b) mert a magántulajdonnal kapcsolatos ösztönök és szük-

ségérzetek nem emberi alkotások, nem az ember értelem s akarata, hanem az ember életfenntartási ösztöne, tehát biológiai folyamat, vagyis a természet hozta azokat létre.

Az emberek organikus különbözősége, mely a test szerkezetének struktúrájában, egészében s legapróbb részleteiben az emberi fantáziát meghaladó változatokban észlelhető, azt hozza magával, hogy az ember szükségait önmaga, saját egyéniségének megfelelőleg elégíti ki. A szükségérzetet s az ezzel kapcsolatos vágyakat s érzelmeket nem lehet idegen akarat alá helyezni, mert az — amint fentebb kifejtettem — a szervezetben spontán keletkezik. Magunk akarata alá sem vethető, annál kevésbé helyezhető az másnak uralma alá, ha mindjárt az izmosöklü proletár a terror segítségével igyekeznék is azon uralkodni. A kommunisták ezzel szemben arra akarnak vállalkozni, hogy az emberi szükségleteket s az azokkal kapcsolatos élettani folyamatokat az ő kimérájuknak megfelelőleg fogják szabályozni. Azt hiszik, ha a pénz helyére az utalványrendszer teszük, ez egy csapásra szabályozni fogja a szükségérzetet; fokozza a kötelességérzést; megszünteti a társadalmi egyenlőtlenségeket; s mindenki annyit élvez a társadalom javaiból, amennyit munkája ér.

A kommunisták szem előtt tévesztik azt, hogy *epy* nagy és fejlett társadalomban annyira differenciált az élet, éppen a kultúra folytán, hogy egyrészt a munkát igazságosan értékelni az utalványrendszer alapján képtelenség; másrészt éppen ezen differenciáltság oly heterogén szükségleteket, vágyakat és igényeket fejleszt ki és tart fenn, hogy a kommunizmus automataemberekre szabott tervei szerint azokat csak némileg megnyugtató módon is képtelenség volna kielégíteni. Tehát a kommunizmus — ha az nem volna kulturelleses már lényegileg — elsősorban nem a burzsoá s a magántulajdon megszüntetését, hanem a társadalom s kultúra visszafejlesztését tételezné fel s azt kívánná meg, hogy mindazt az igényt és szükségét, ami a műveltséghez tapad, s amit a fejlődő értelem évezredek alatt alkotott, megsemmisítsük. A modern szükség azonban nem parancsszóra született, hanem sok évezred alatt fejlődött, ki s emelkedett a mai magaslatra, ami nem választható külön az embertől s az életfunkcióktól; nem exogén jelenség, hanem a modern ember szervezetéből indul ki, tehát endogén jellegű; következésképp, ha a kommunizmus első föltételét: a differenciált szükségérzéseket ki akarnánk küszöbölni, arra még a proletárdiktatúra embervérben fürdő terrorja is kevés és képtelen volna, mert ahhoz az emberi szervezet teljes visszafejlesztése volna szükséges egész a kőkorszakbeli emberig, amikor az ember apró csordákban élte primitív életét, kezdetleges, szűkkörű, csaknem még teljesen állati mi-

voltában; amikor szükségletei alig haladták meg állati ősenek horizontját.

Hogy a kőkorszakbeli ember egyszerű szükségérzeteiből mennyi idő alatt fejlődött ki a mostani civilizáció s kultúra és a vele kapcsolatos rendkívül bonyolult és szövevényes szükségek és vágyak mérhetetlen sokasága, azt megközelítőleg sem tudjuk, csak sejtjük. Híres geológusok azonban, Így *Lyell*, *Lubbock*, *Mortillet*, *Taylor* és *Penck* több százezer évre teszik azt az időt, ami az ember első nyomaitól a mai napig letelt¹ Ha tehát a bölcs társadalmi reformerek meggondolnák, hogy a mai társadalom s a benne élő ember sok ezer esztendő lassú fejlődésének terméke s biológiai folyamatok természetes függvénye, akkor bizonyára eszükbe jutna, hogy az ő beteges fantáziájuknak megfelelőleg nem lehet a társadalmakat pár hónap vagy hét alatt teljesen átalakítani. Amint hogy sok ezer és ezer esztendő kellett ahhoz, hogy a mostani társadalmak kialakuljanak, hasonlóképp hosszú idő kell ahhoz is, hogy azok más szerkezetet vegyenek fel. Mert aminthogy a társadalmak mostani szerkezeiéi szükségszerű következménye a környezet, a fejlődő agyszerkezet és értelem kölcsönhatásának; épp úgy szükségszerű eredménye lesz a jövőben kialakuló társadalom is a környezet s a folyton fejlődő emberi mentalitás kölcsönhatásának. S ez a kölcsönhatás oly bonyolult, szövevényes és sokszerű, hogy aki ezen kölcsönhatások komponenseit s azok eredőjét meg akarná alapítani, az képtelenségre vállalkoznék; az meg örültséggel határos vállalkozás, aki azt a feladatot tűzi maga elé, a pszichológia s a szociológia mai állása mellett, hogy a társadalmak szerkezetét tetszése szerint fogja megállapítani. Hiszen, mint láttuk, a társadalmak szerkezete hihetetlen sok s előttünk csaknem teljesen ismeretlen energia kölcsönhatásainak eredménye. Már most ha önkényüleg akarnánk a társadalmak szerkezetét megállapítani, akkor a *Verworn-éle* conditionismus törvénye szerint nemcsak minden egyes szociális energiát alaposan kellene ismernünk, hanem valamennyit hatalmunkba is kellene keríteni, úgy hogy azok, mint kezes bárány engedelmeskedjenek célkitűző akaratunknak.

Talán ismerjük ezeket a *szociogen*, társadalmakat teremtő erőket? Comte Ágoston fellépése óta garmadaszámra írják a szociológiai könyveket, találják ki a különböző szociológiai rendszereket, melyek mind arra törekszenek, hogy a társadalmak keletkezését, fejlődését, hanyatlását s átalakulását igazgató erőket s törvényeket a természet titkaiból ellessék és hatalmukba kerítsék s azokat ne a vak mechanikai s az ember ér-

¹ V. ö. *Müller Lyer*: „Phasen der Kultur” 335. s k. 1.

dekeivel mit sem törődő energiák, hanem az ember célt kitűző akarata igazgassa s formálja saját gusztusa szerint.

És aki némileg bepillantott a szociológia gazdag tárházába s kincseskamrájába, melyek az aranynál becsesebb s drágább szellemi értékeket tartalmaznak, mélyen elszomorodva tapasztalja, hogy a szociológia, — mely pedig az egyetemes emberi s szociális ismeretlen energiák után kutat s nem kiskaliberű, önző, egyoldalú proletárérdekeket tart szem előtt, — még a kezdetek kezdetén van. Az a rengeteg szellemi termék, ami a szociológusok kutatásai nyomán keletkezett, reális értelemben alig jelent többet, mint annak felismerését, hogy az emberekből álló társadalmaknak épp úgy vannak törvényei s energiái, mint minden természeti jelenségnek. Miután pedig az emberi értelem s a célkitűző akarat már az anorganikus világot hatalmába kerítette, ehhez, a felismeréshez járul az a törekvés, hogy most már a kulturenergiák felkutatására és meghódítására induljunk. Ámde akár a mechanikai, akár a biológiai, akár a pszichológiai vag} a különböző társadalmi tudományokon nyugvó szociológiai rendszereket nézzük s azt kérdezzük, hogy a szociológia a társadalmak életében hol s mily sikerrel nyert alkalmazást, mindenütt negatív választ kapunk. S így a távoli jövő szociológiájától várjuk azt, hogy a társadalmi mozgalmak törvényeit s mozgató erőit feltárja s úgy igazgassa, mint a kémikus a kémiai és a mechanikus a kinetikus erőket.

Ahhoz azonban, hogy a társadalomnak fejlődését s átalakulását a célkitűző értelem szerint igazgassuk, megelőzőleg egyéni pszichológiai ismereteinket kell oly magas fokra emelni, hogy megtanuljuk egyéniségünket kormányozni s egyéni életünk jövőjébe bepillantani. Ez a kiinduló pont; jövője tehát a pszichológiai módszerrel dolgozó szociológiának van. Mert a társadalom egyénekből áll; s a társadalmi cselekmény az egyéni cselekmények kollektív egysége. Addig, míg nem ismerjük empirikus utón az egyéni cselekmények lélektanát, nem ismerhetjük meg a kollektivitás funkcióit s azok törvényeit sem; annál kevésbé vagyunk képesek azokat oly fejlődési irányvonalba beállítani, amely a célkitűző akaratnak megfelel. Ez a magyarázata annak, hogy a politikusok és diplomaták ki tudják ugyan nyitni Pandora szelencéjét, mint Epimétheos, de az onnan kizúduló bajokkal szemben már tehetetlenek teljesen; nem is sejtik, hogy minő szeleket vetnek el, annál kevésbé tudják, hogy mily viharokat fognak aratni; s a társadalmakat igazgató s kormányzó cselekményeikből mily eredmények fognak bekövetkezni. Kollektív lélektani ismereteink végtelen szegénységénél fogva *a társadalmi életben csak célkitűzésekre vagyunk képesek, de az odavezető utakat, sem az*

azok megvalósítására alkalmas eszközöket nem ismerjük, csak hisszük, hogy ismerjük, de minél bonyolultabb s távolabbi a cél, annál valószínűbb, hogy máshova jutunk, mint ahova indultunk. Íme a közelmúlt gyászos példáiból egy-kettő: Háborút kezdünk Szerbiával azzal a célkitűzéssel, hogy a bűnt megtoroljuk, azt remélve, hogy ebben a célunkban semmi európai nagyhatalom nem fog megzavarni. A megtorló háborúból lett világháború, melynek végeztével az azelőtt számottevő országunkból egy törpe kis ország lett. Károlyiék szétzüllesztették a hadsereget s letették a fegyvert ama bevallott céllal, hogy neutrális állammá leszünk, ennek megfelelőleg bánnak velünk a győzők s demokratizálják az országot, — s e helyett a környező kis szomszédok ledarabolták végtagjainkat s a népköztársaság nemes férfiai pedig a bolsevikieknek tálcán adták át az országot. A kommunisták bevallott céljuk szerint egy boldog, a rendes munkán s kötelességen nyugvó kommunista államot akartak csinálni, s az állam kormánya egy rablógyilkos szövetkezet lett, s az állam hivatalnokai ezen szövetkezet végrehajtó közegei voltak. A megkínzott s kifosztott polgárság örömmel fogadta a megváltóként bevonuló románokat abban a hiedelemben, hogy a jobb jövő felé közeledünk; s midőn a megváltók eltávoztak, akkor láttuk, hogy azokból a romokból, amit a kommunisták még meghagytak, úgyszólván a betevő falat sem maradt meg.

Ha már most az emberi célkitűzés a gyakorlatban ennyire értéktelen, szabad-e, lehet-e ma még arra gondolnunk, hogy a társadalmak fejlődését mi igazgatjuk, s azok jövőendő szerkezetét máról holnapra mi állapítjuk meg? Szabad-e még ennek tetejébe beszámítható állapotban levő tisztességes embernek oly társadalmi szerkezet mellett izgatni, mely ellenkezik a biológia természéttörvényeivel? Az ilyen izgatás vakmerő merenylet és legsúlyosabb büntett a társadalom rendje ellen.

Az az izgatás, mely a magántulajdon megtámadását s lerombolását használja eszközül azon a címen, hogy annak megsemmisítése egy jobb társadalmi rendhez vezet, — mint fentebb b) alatt említettem, — hasonlóképp a természet törvényeibe ütközik. Bizonyos azonban, hogy az izgatóknak ez a legalkalmasabb, legcélravezetőbb s egyben legerkölcstelenebb fegyvere és eszköze. Erkölcstelen pedig azért, mert nem a kommunizmus lényegét tárják fel, nem azt hirdetik, *hogy most már se a burzsoának, se a proletárnak nincs magántulajdona*, hanem lépten-nyomon azt hirdetik, hogy sokkal kevesebbet kell dolgozni, mint azelőtt s mégis szájukba röpül a sültgalamb, csak ki kell fosztani mindenéből a burzsoát. Tehát az izgatók egy csapásra két oly földi gyönyörűséget helyeznek kilátásba, mely emberrel, állattal közös s mely utáni törekvést

az ember állati ősétől örökölte át, tehát legrégebb, legerősebben organizált, szervezetünkkel legszilárdabban összeforrt két ösztönt hoz egyszerre mozgásba a lelkiismeretlen kommunista izgató; *egyik a lehető legnagyobb jólét utáni törekvés, másik pedig a lehető legkisebb erőlkifejtés utáni vágyakozás, amit! Ferrera „loi du moindre effort”, a kisebb erőlkifejtés törvényének nevezi.*¹ Mindkettő lépten-nyomon megnyilatkozik emberben, állatban egyaránt. A *jólét* utáni törekvést, mely fiziológiai szükségérzeteinknek teljes kielégítését követeli, magunkon tapasztaljuk; ha éhesek vagyunk, jól akarunk lakni, ha szomjasak vagyunk, inni, ha fázunk, melegedni, ha fáradtak vagyunk, pihenni akarunk. Ugyanazt tapasztaljuk az állatnál is, azzal a különbséggel, hogy az embert eme törekvéseiben korlátozza a kultúra vékony patinája, különösen a törvények, erkölcsök, jó szokások és tradíciók; az állatnál ellenben rendszerint semmi gátló pszichikai akadály nincs, mikor ezek az életfenntartási ösztönök megszólalnak, kivételesen azonban a háziállatoknál már a félelemtől kiváltott bizonyos fokú önfelegyelmet tapasztalunk. A kutya, macska például nem nyúl a húshoz, míg gazdája ott van, mert előzetes tapasztalatok nyomán az ösztön kielégítését gátolja a félelem, sőt a félelem, mint az ösztönöket gátló motívum, a ragadozó állatokat is féken tartja. A farkas a fálvakba rendszerint nem mer betörni, az ölyv nem mer lecsapni a csibére, a róka az éber házőrző kutyától való félelmében csak távolról kerülgeti a tyúkólat, — a kommunista azonban kivételes lény emberrel, állattal szemben, mert a kulturembert az erkölcs, a gonosztevőt a törvény, az állatot a félelem tartja vissza a rablástól és ragadozástól, a kommunisztát azonban az izgatók felbátorítása folytán se isten, se ember, se törvény, se erkölcs nem zabolázza meg. Uralomra jutásuk alkalmával első dolguk volt a fegyverek elrekvirálása, mikor aztán a polgári társadalom teljesen fegyvertelen és védtelen volt, a ragadozó vadállatot megszegyenítő féktelenséggel vetették magukat a gyámoltalanná tett polgári társadalomra; állig felfegyverezve, hősöknek hirdették magukat s gyávának a védtelen burzsoát; feldúlták otthonát; kifosztották lakását; elrabolták élelmiszereit s ruháit; a bírakat elcsapták s csavargókat ültettek azok helyére, s mindezt a földi boldogságot és igazságot hirdető társadalmi reform cégére alatt. A magukat hősökké kinevezett társadalmi reformerek azonban még az árnyékuktól is remegtek; s mindenütt és mindenben ellenforradalmárokat láttak.

A jólét s a jobblét utáni törekvés ösztöne tehát a lehető legvadabb formában nyilatkozott meg, mert teljesen féktelenül

¹ Les lois psychologiques du Symbolisme. 18. lap.

lépett fel s mindez az izgatás természetes folyamánya s kisu-gárgása volt annak az elvnek, mely urbi et orbi hirdette a magántulajdon megszűnését. Ez az elv azonban a kommunis-ták praxisában azt jelentette, hogy nincs magántulajdona a burzsoának, ellenben minden tulajdon a proletárt illet meg, mely milliókra növekedett a népbiztosok, politikai megbízot-tak s hasonló magas társadalmi pozíciót betöltő egyéneknél. Ily alsórendű erkölcsi elvek szerint oldották meg az élelmezés kérdését is; a művelt osztály éhezett, a proletárokat minden élelmiszerral bőven ellátták; a népbiztosok pedig kezdetben a Hungáriában, később nyáron a Margitszigeten dőzsöltek s ren-deztek lukullusi lakomákat. Ilyen volt gyakorlatban a kom-munisták társadalmi igazsága és elvi álláspontja.

A másik ösztön, amit a kommunista izgató fellobbant, a kisebb erő kifejtés ösztöne. Ennek megnyilvánulása is lépten-nyomon szemünkbe ötlük, állatnál, embernél egyaránt. Ha a legelő állatokat megfigyeljük, látjuk, hogy lépésről-lépésre ha-ladnak tovább, amint elfogy közvetlen közelükben a legelő; de ha legelő van előttük, nem vándorolnak tovább, hanem békésen legelnek. A ragadozó állat, ha ugrási távolban van csak tőle a zsákmány, ezt ragadja meg és nem a nyílsebesen menekülő nyúl után vagy őz után fut. A kutya, ha a koncot eléje tartom, az után kapkod s nem az után, ami magasán van vagy távolesik tőle. Hasonlóképpen cselekszik az ember is; ha éhes, először a kamaráját nézi meg, hogy van-e ott megfelelő eledel; s ha nincs, akkor szerzi azt be; — ha hegyre kell menni, nem a meredek, hanem a lejtős utat választja; ha nehéz terhet kell cipelni, segítőtársakat keres. De nemcsak az ember fizikai, hanem szellemi életében is kidomborodik a kisebb erő kifejtés törvénye. A tanító a legvilágosabban igyek-szik a tanítványnak a tananyagot előadni, hogy kevesebb ves-ződséggel minél többre tanítsa az ifjúságot a bíró a pörben csak annyi tanút hallgat ki, amennyi a bizonytalan igazságot bizonyossá teszi; az építő mérnök szilárd talajt keres, hogy tartósabb legyen az épület s mihamar ne kelljen azt újra épí-teni. A mindenféle szerszámok, gőz- és villamosgépek mind arra valók, hogy minél kevesebb erő kifejtéssel s az emberi erő minél nagyobb megkímélésével a természet erőit uralmunk alá hajtsuk.

A kisebb erő kifejtés ösztönszerű törvényét, mely szerint minden energia s így szellemi működésünk is arra törekszik, hogy minél kisebb szellemi erő feláldozásával, minél több ismeretre tegyünk szert, mint a gondolkodás ökonómiájának alaptörvényét (Dernköonomie) már *Occam Kopernikus s Galilei* felismerték; behatóan tárgyalja azt *Kant* s kijelenti, hogy a princípiumokkal való takarékoskodás nem csupán az

értelem ökonómiájának alaptörvénye, hanem az a természet benső, immanens törvénye. Újabb időkben különösen *Avenarius*¹ és *Mach*,² a mélyen szántó két pozitivista fejtette ki ezt a kultúrára végtelen fontos és nagy horderejű kérdést. *Münsterberg*, a nemrég elhunyt amerikai német származású tudós s a harvardi egyetemen a pszichológia világhírű tanára „*Psychotechnik*” című nagyszabású művében az élettannak és pszichológiának most tárgyalt „*kisebb erő kifejtés*” törvényét s annak alkalmazását a társadalmi élet minden terén általában s különösen az egészségügy, gazdasági élet, jog, nevelésügy, művészet és tudomány terén rendkívül érdekesen s tanulságosan mutatja be.³

A „*kisebb erő kifejtés*” élettani s lélektani törvényét, mely az egyéni s társadalmi életnek, az emberi gondolkodásnak s kultúrájának egyaránt alapja, használják fel a kommunisták is és pedig bizonyára tudat, értelem s megfontolás nélkül, tisztán ösztönszerűen, midőn a kommunizmus alaptételével, a magántulajdon megszüntetésével kapcsolatosan a burzsoá vagyoniának kisajátítását s annak a proletárok kezére játszását tűzték ki célul s használták fel az izgatás eszközeül.

Nem kellett ehhez tudomány s felsőbbrendű ismeret, mert hiszen — mint láttuk, — „a kisebb erő kifejtés” élettani s pszichikai törvénye nem emberi találmány, hanem élettani törvény, benne van az minden élő lényben s majd mint ösztön, majd mint reflexmozgás jelenik meg; sőt több mint élettani törvény, inert lépten-nyomon tapasztalható az az anorganikus világban is, látjuk a vizek folyásában, szelek járásában; s mindennemű energia megnyilvánulásában egyaránt, tehát az energia általános törvénye az, amit a kommunisták borzalmas erkölcstelenséggel akképp zsákmányoltak ki, hogy a proletároknak jólétet, ruhát, élelmet, lakást, zongorát s minden földi jót ígértek a burzsoá javaiból, amit annak legnagyobb része becsületes munkával, puritán életmóddal s takarékossgal gyűjtött össze öreg napjaira a maga és családja számára. ígérték pedig ezt a sok földi jót nem „a kisebb erő kifejtés”, nem az azelőtt végzett munkánál kevesebb munka ellenében, hanem minden munka nélkül, ingyen; dolog és fáradság nélkül jutottak ezekhez a földi javakhoz. ígéletüket részben — ideig-óráig tartólag — be is váltották lakás és sok minden más rekvirálásával és a tétlenség s munkátlanság nagy hono-

¹ „Philosophie als Denken der Welt gemäß dem Prinzip des kleinsten Kraftmasses. 1876.

² Die ökonomische Natur der physikalischen Forschung. 1882.

³ Grundzüge der Psychotechnik. Leipzig, 1914. Ambrosius Barth. A psychotechnikával nálunk tudtommal eddig részletesen és alaposan *Kornis Gyula* foglalkozott a „Lelki élet” c. művében I. 149—163,

rálásával. Persze azzal már nem gondoltak, hogy mi lesz azután, ha termelés nélkül s a szörnyű pénzdobálásokkal tönkremegy az ország. A vezetők s izgatók céljaikat elérték: felszították a kisebb erőkifejtés vagy magyarán a könnyű, dologtalan étellel járó gyönyör szükségérzetét, ami létrehozta azokat a vágyakat, akarati elhatározásokat s tömegcselekményeket, melyek szükségesek voltak az ő hatalmuk s jólétük fenntartásához. Ez volt az ő be nem vallott, valódi céljuk, akik részben a társadalom alsó rétegeiből, részben a társadalom büntenyáiból felszínre vergődtek; s dúskáltak a jólétben, pénzben és a tobzódó hatalomban, mely a műveletlen embertömegek nélkül elérhetlen volt számukra, részint mert maguk is távol állottak az igazi műveltségtől, részint, mert alacsony, destruktív gondolkozásuk akadályozta meg fölfelé törekvésükben s érvényesülésükben.

A kommunizmus lefolyásából, melynek gerince a magántulajdon, megszüntetése, látjuk, hogy mire vezet a magántulajdonnal¹ kapcsolatos ösztönök felkorbácsolása: a társadalmakat szétrobbantó féktelen gyűlöletre, a munka- s kötelességérzés kipusztítására; az erkölcsi érzelmek eltűnésére; a tudatlan és műveletlen elemek hatalmi örületének megfélemlíthetetlen kicsapongásaira; végelemzésben pedig a kultúra visszafejlődésére s ezer és ezeréves kulturatörekvések eredményének megsemmisítésére.

A magántulajdon azonban csak központja, de nem egyedüli céltáblája volt a kommunizmusnak, mert ezt kiegészítette a vallás, a házasság intézményének megszüntetése, az ifjúság legbrutálisabb felvilágosítása; az intellektuális világrendből a szakképzettség száműzése s elhíttetése a nagyzás örületébe kergetett műveletlen tömeggel, hogy az ipari munkás minden szellemi munkához jobban ért, mint az, aki egész életén át szakszerűen képezte magát.

Az izgatás pszichológiája szerint nem lehet kétséges, hogy az izgatás annál több sikerrel kecsegtet, minél erősebb hiedelmet s meggyőződést kelt publikumában az izgató tanai iránt.

¹ Ezen tanulmány keretében akartam tárgyalni a magántulajdont tüzetesen biológiai s pszichológiai szempontból, mint az izgatás eszközét. Miután ez a fejtegetés a magántulajdon keletkezését s fejlődését is felöleli, ezt a részt kikapcsolom, s alkalomadtán külön dolgozom fel. Ehelyütt csak azt emelem ki, hogy a magántulajdont az életfenntartás ösztöne hozta létre, s tartja fenn számtalan ezer év óta. Ha tehát a kommunisták ezt az organisait, biológiai törvényeken fölépült intézményt akarják eltörölni, előbb az életfenntartási ösztönök legerősebbikét, az életfenntartási eszközök megszerzésének ösztönét kell megszüntetni. Aki pedig erre vállalkozik, magát az életet akarja megsemmisíteni, mert ez az életnek primum movense, első vezető ösztöne.

Akármi legyen is az izgatás tárgya, akár a tulajdon, akár a vallás, akár a politikai hatalom, vagy tudományos izgatásoknál valamely tudományos tétel vagy igazság, az csak akkor ér el sikert, ha az érdeklődést teljesen le tudja kötni. Láttuk, hogy tudományos utón érdeklődés a logika s intellektuális érzelmek keltése révén, a másik szélsőségen, vagyis a kommunista izgatásoknál pedig alsórendű ösztönök felébresztése s csatornába állítása révén keletkezik.

Az érdeklődés felkeltése azonban nem biztosít sikert az izgatónak, csak akkor, ha az a figyelmet állandóan, tartósan leköti s ha a figyelem mély és erős.

Ebben művészek a szocialista szakszervezetek és izgatók. Lapjaik, röpirataik, minden beszédük, sőt taglejtésük is mindig ugyanazon eszmekörben mozog, ugyanazon érzelmeket táplálja s hiedelmeket és meggyőződéseket tartja ébren, szítja és erősíti lépten-nyomon már évtizedek óta. A hívek serege egy, — a többi társadalomtól kínai fallal elválasztott külön világban él, melynek eszméi, gondolatai s érzelmei nemcsak specifikusak, hanem egész erkölcsi világrendük szöges ellentétben van a többi emberekével. Az évtizedes agitáció és kölcsönös befolyásolás ezt a külön világfelfogást annyira kifejlesztette és megszilárdította, hogy az a párt régi tagjainál már szinte organikussá vált. Nem meggyőződés, nem pszichikai folyamat az már náluk, hanem fizikai alkatrésze a szervezetnek.

Ha valamely meggyőződésnél a tudat, állapota a fiziológiai szerkezet által van determinálva, el lehet mondani, hogy az agitátorok vezetése és örökös befolyása alatt álló szervezett munkásság lelki életében megvan a determináltság. Az izgatás minden más vidéken labilis alapon áll, olyan annak talaja, mint az ingovány; a szocialistáknál azonban következetes, egy irányban haladó és szilárd annak talaja, mint a betonréteg. Minden más izgatásnál, még ott is, ahol tisztán az indulatok és szenvedélyek viszik a szerepet, egy vékony kis szellentyű van, ahol kellő pillanatban az eltérő vélemény, hiedelem vagy meggyőződés besurranhat a tudatba; a szocialistáknál ez teljesen ki van zárva, mert azoknak eszmeáramlatai, gondolatai, érzelmei, hiedelmei s meggyőződései egy szűk, de magas partokkal szegélyezett csatornában hömpölyögnek, melyek megakadályozzák azt, hogy idegen eszmék eme külön világ eszméihez vegyüljenek. Ezt a csatornát ezt a szociális világfelfogást, amit *Marx* és *Engels* terveztek s építettek ki, bátran lehet a figyelem patológikus állapotához, a rögeszmékhez hasonlítani, melyekről *Ribot* azt mondja,¹ hogy a fix ideák csak

¹ Psychologie de l'attention. 8-ik kiadás. 134. s köv. 1.

formailag rendellenesek, tartalmilag nem azok, ellenben az elmebetegség tartalmilag is rendellenes. A rögeszme lényege pedig abban áll, hogy az eszmetársítást mindig arra kényszeríti, hogy egy eszme, vagy érzelem körében maradjon s legfeljebb csak azok az eszmék s érzelmek számíthatnak megtűrésre, melyek a zsarnoki módon uralkodó eszmével vagy érzellemmel rokon természetűek s annak uralmát képesek gyámolítani. Igen találóan jellemzi ezt a monoideizmust *Esquirol*, midőn azt mondja, hogy a rögeszme az értelem görcsös állapota, míg az idegrendszer ebből az állapotból ki nem szabadul, ennek a görcsnek bénító hatása alatt áll a tudat.

A szocialisták szervezetének egyik legerősebb pillére az agitáció, mely a párt tagjait évtizedeken át, apáról fmrá ugyanazon erkölcsi környezetben tartja s vasfegyelemmel őrködik, hogy idegen eszme közék ne furakodjon, nehogy a világot s társadalmat más szögből láthassák s így a kritika lehetőségének gondolata merülhessen föl. Ez az organizáció olyan, mint a jezsuiták szervezete, *egységes*, következetes és vasfegyelem alatt álló, kiknek jelszava a perinde ac cadaver, a szocialistáké pedig a terror, mely az engedetleneket megfélemezi s az ingadozókat megerősíti.

A terror az izgatásnak vis major jellegével bíró eszköze; ha ugyanis az agitáció nem győzedelmeskedik, a kívánt meggyőződést s akarati elhatározást nem váltja ki s a meggondolás, a kételkedés, a habozás merészkezik életjelt adni magáról, föl lép a terror a legenyhébb [ormától a legdurvább formáig, mely az ellenkező eszmeáramlatokat s érzelmeket csirájában megöli, hogy a szocializmus szűk medrében folyó vizéhez más, — esetleg robbantó, — elemek ne keveredjenek.

A világnak s társadalmi életnek egy szögből való szemlélete s a szervezett munkásság lelkivilágának il v en egy irányban való beállítása azonban még mindig nem elég az agitátoroknak. A végcél elérése megkívánja, hogy a szellemi energiák mindig magas feszültségi állapotban legyenek, nehogy ellankadás, elerőtlenedés álljon be. Erről gondoskodnak az izgatók olyképp, hogy a munkásság idegrendszerét s kedélyét folyton izgatottságban tartják. Ennek az örökös izgalmi állapotnak gyakorlati jelentősége abban nyilvánul meg, hogy ha a tömegcselekvés hirtelen szüksége merül föl, a vezetőknek nincs szükségük arra, hogy előbb a megfelelő és alkalmas lelkiállapotot előkészítsék, mert az olyan, mint az örökké befogott tűzoltókocsi, csak a kocsisnak kell a gyeplőt a kezébe venni, már is vágatnak a lovak; vagy, mint a robbanószerrel összekapcsolt villamosvezeték, csak a kontaktust kell létrehozni, abban a pillanatban megvan a robbanás.

Ez az izgalmi állapot, mely minden pillanatban képes tömegeket az egyszerű tünető felvonulástól kezdve, föl a legborzalmasabb rombolásokig s pusztításokig cselekvésre hajtani: a gyűlölet, mely legártalmasabb, legveszedelmesebb, legantiszociálisabb, tehát legerkölcsetlenebb érzélem, mely — sajnos — a szocialistáknál is erős volt mindig, a kommunizmus rémuralma alatt pedig a paroxismusig kifejlesztették s tartós szenvedéllyé erősítették a népet félrevezető vezetők és izgatók.

Erősen kívánom hangsúlyozni azt, hogy ezt az alsórendű érzést, mely az állatból hiányzik s ami az embernél fejlődött ki a gondolkozás, eszmetársítás, emlékezet és önzés nyomában, az agitátorok fejlesztették ki abban az erkölcstelen föltevésben, hogy ez a vad, de rendkívül nagy dinamikai erejű érzés, melyet az erkölcsök és kultúra folyton szelidítenek, az évezredes világrendet fel fogja forgatni s oly világrendet terem, mely a kultúrát megsemmisíti ugyan, de az ő uralmukat — ideig-óráig biztosítja.

Erkölcstelen s lelkiismeretlen a gyűlölet pusztító szenvedélyét felhasználni, mert a kommunisták vezetői naivon jól tudják, tudniok kell, hogy a társadalmak keletkezésénél, fejlődésénél nem a gyűlölet, hanem a szociális érzés viszi a vezető szerepet. Hasonlókép tudniok kell azt is, hogy a gyűlölet robbantó s nem összeforrasztó érzélem s amely társadalomban ez kezd megerősödni, amily mértékben izmosodik az, épp oly mértékben pusziul a társadalom. Ahol pedig uralomra kap, összeomlik, mint a szüette, elvéhnedt favár önmagától, külső támadás nélkül, belső rothadás és erjedés következtében.

V. Az izgatás terjedése.

Az izgatás szellemi energiáinak épp úgy megvan a gyorsasági mértéke, mint bármily más mozgásnak. Ilyen főképpen a terjesztés módja. Más a gyorsaság nagysága a szóval s más az írásbeli utón terjesztett izgatásnál. Ismét más a terjedés gyorsasága, ha az izgató a tömeghez szól, mintha kis csoportként vagy egyénről egyénre terjeszti izgató eszméit. Másként terjed az eszme vagy gondolat a tudományban, politikában, vallásban szokások s a divat terén s ismét másképp a munkásosztály körében. Az izgatás terjedésének nagysága függ különösen a környezet értelmi fokától, érzelmi állapotától s hangulatának alapszínezetétől. Sajátságos tömeglélektani jelenség, hogy a társadalmilag ártalmas és káros izgatások sokkal gyorsan s erőteljesebben terjednek, mint a hasznosak. Ez függvénye annak a tapasztalati ténynek, hogy a tömeget könny-

nyebb az erkölcstelenségre reávenni, mint az erkölcsi igazságokról meggyőzni. Igaz ugyan, amit *Le Bon Sighele* és *Tarde* is megállapítanak, hogy a tömeg nemcsak vad és kegyetlen, hanem nemeslelkű, könyörületes, sőt fenkölt is szokott lenni, de hozzáteszem, hogy ez ritka tömeglélektani jelenség, mert szabály szerint a tömeg mérlegének serpenyője rendszeren az erkölcstelenség, igazágtalanság, sőt kegyetlenség felé billen le. Lássuk ezeket a jelenségeket közelebbről.

Talán tévedés nélkül állíthatom, hogy a szóbeli izgatásnak legnagyobb s leggyorsabb járású az energiája, ami a hallgatók együtt jelenlevő számával egyenes arányban növekszik; de csak bizonyos határig, amely az izgató beszéd hallhatóságával csaknem összeesne, de azt némileg túllépi, mert ahova már a beszéd nem hallik, a hallás határának közvetlen közelében állók még azoknak megjegyzései, arckifejezései, taglejtései által izgatódnak, akik hallják a beszéd részleteit. Az izgatottság a kör sugarain oly mértékben csökken, amily mértékben gyöngül a hang s vesznek el egyes szavak és kifejezések a távolság miatt. Ahol a hallhatósága a beszédnek megszűnik s az arckifejezések, taglejtések stb. sem működnek már, az izgató beszéd nem hat; ellenben a beszéd befejezése után apró csoportok keletkeznek s ezek tovább adják, megbeszélik, saját eszméikkel kibővítik, érzelmeikkel kiszínezik az izgató beszédet. Úgy, hogy az izgatottak is önkéntelenül másodlagos izgatókká válnak. Itt már, amint a fentebbiekből következik (II.), az ilyen közvetett izgatásnál nem a szuggesztíó, hanem a kontagium szerepel.

Hogy a szóbeli izgatás energiája nagyobb, mint az írásbelié, annak az a magyarázata, hogy a szóbeli izgatást egyszerre s egy időben veszi be a tömeg, míg az írásbeli izgatás elkülönítve hat. Gyorsaság szempontjából tehát olyan viszony van a kettő közt, mint a tér és idő közt. A tér minden résznek együttes és egyidejű jelenléte, míg az idő a jelenségek egymásutáni következése. De nem ez a fontos, hanem az, *hogy szóbeli izgatásnál az izgató és izgatottak közt egyszerre van kölcsönhatás; a szellemi energiák kicserélése térben s időben egyszerre történik.* Szemléltetőleg lehet ezt megmagyarázni a robbanó anyaggal. Ha tíz deka dinamitot veszek, s azt száz különböző helyen grammonként felrobbantom egymástól oly nagy távolságban, hogy egyik a másikra nincs explozív hatással, akár egyszerre, akár külön-külön történik a robbantás, elenyészőleg csekély annak hatása ahhoz képest, mintha egy helyen egyszerre robbantom fel a tíz deka dinamitot. Épp úgy van a tömegizgatásnál is; sokkal nagyobb az izgatás hatása, ha az izgató beszéd a tömeg együttlevő szellemi energiáját egyszerre robbantja fel. mintha az exploziót külön-külön váltja ki,

mert a kinetikus energia a robbanásnál, a szellemi energia pedig az izgatásnál olyan arányban növekszik, amely arányban növekszik az összesített energiák koncentrikus ereje. Minden molekula dinamit belekapcsolódik a szomszéd molekulába s energiája egybeolvad a szomszédéval, épp úgy, mint egyik idegsejt energiája is beleolvad a másikéba, ez a harmadikéba, s így a millió és millió sejt energiái egyesülnek. Hasonló az energiagyarapodás folyamat a tömegizgatásnál is. Az izgató feladata a tömegizgatásnál ugyanaz, ami az elektromos szikráé a robbantásnál. Az elektromos szikra a dinamitot robbantja fel, a tömegnél pedig a kívánatos érzelmi állapotokat s akarati elhatározásokat váltja ki az izgató. Minél nagyobb a dinamit tömege s minél több ember hallgatja az izgatót, annál nagyobb a felszabadult aktiv energia a robbantásnál s a tömeg pszichikai s cselekvő ereje az izgatásnál.

A szóbeli tömegizgatásban tehát kinetikai okokból legnagyobb az energia, írásos, hírlapi izgatás, vagy az egyénről egyénre haladó szóbeli izgatás ilyen erőre nem emelkedhetik soha, mert az elkülönített egyéni szellemi erők egymást kölcsönösen nem támogatják s nem olvadnak egy egységbe össze.

Az izolált izgatás ugyan mindig gyöngébb erejű, mint a tömegizgatás; de viszont az izolált izgatás tartósabb s állandóbb hatású. Ennek magyarázata az, hogy a tömeghatás igazi robbanásszerű, minden energiát kiél egyszerre, amennyiben főképpen és elsősorban erős indulatokkal s érzelmekkel dolgozik. Az egyéni izgatás azonban nem impulzive, hanem inkább rábeszéléssel, tehát erős érzelmekkel ugyan, de nem kizárólag ezekkel, hanem értelmi hatásokkal is dolgozik. Tömegizgatásoknál annál nagyobb a közvetlen hatás, minél erősebb indulatokat s szenvedélyeket tud az izgató felkorbácsolni; egyéni izgatásnál pedig, habár az izgatás tárgya s a felizgatandó egyének kulturfoka szerint rendkívül változó adagokban adja be az izgató az érzelmi s értelmi hatásokat, mégis megállapíthatjuk mint pszichológiai tény, hogy az egyénről egyénre haladó izgatásnál mindig jelen kell lenni egy bizonyos és oly fokú értelmi elemnek, mely az izgatást vezeti s a meggyőződést kiváltja; mi g tömegizgatásnál mindig az indulat vezet s az sodorja izgalomba a tömeget, s váltja ki a hiedelmet. Ez a döntő különbség; itt *hiedelem* van, amit érzelmek s indulatok, amott *meggyőződés* keletkezik, amit értelmi folyamatok váltanak ki.

Az izgatás terjedésének gyorsaságára igen nagy befolyással van az izgatás tárgya. Ha valamely tudományos igazságot akarunk izgatás útján terjeszteni, annak terjedése rendesen lassú, mert az értelmi meggyőződés útján keletkezik s fejlődik. Hosszú évek, sőt évtizedek kellenek ahhoz, míg valamely tudományos igazság megszilárdul s annak megszilárdulása min-

dig a felvevő környezet szellemi minőségétől, mentalitásától, a tudományos igazság jellegétől s annak az életérdekekkel szorosabb vagy lazább összefüggésétől s attól függ, hogy szemlélhető megfogható-e az igazság, vagy elvont, az absztrakt tudományok körébe tartozik.

A tudományos igazságok kérdésénél alig lehet szólni hétköznapi értelemben izgatásról, mert itt a kedélyizgalmak vagy teljesen hiányzanak, vagy gyöngék s így az eszmék nesztelenül terjednek. Az izgató eszmékkel járó zaj, lárma, hangos izgalom mindig az indulatok hatása. Ahol az értelem dolgozik, ott az eszmék járása-kelése hangtalan és nesztelen, mert a cselekvés megfontolt, nyugodt, higgadt s logikus. Indulatoknál ellenben logikátlan, erőteljes, gyors mozgású, lármás, mert az indulatok jellemző sajátása az aktivitás, az izomműködés, mely az egyszerű kifejező mozgásoktól föl a legbrutálisabb cselekményekig fokozódik; míg az értelem működése benső szubjektív. Minél elvontabb és minél értelemszerűbb az izgatás tárgya, annál inkább hiányzik abból az indulati elem s nyomul előtérbe a megfontolt, logikus gondolkodás. Ez a magyarázata annak, hogy tudományos igazságok lassan terjednek, mert minél erősebb valami szellemi folyamatban a gondolkodás, megfontolás, logika, annál lassabb is annak lefolyása. Az érzelmi igazság tehát mindig impulzív, az értelmi pedig lépésről-lépésre haladó, diszkurzív. Ez a diszkurzíve, vagyis lépésről-lépésre való haladás mindig idő lefolyását tételezi fel, mert eszmetársításból keletkezik; ez pedig az emlékezetet szólítja sorompóba, vagyis a jelen belemarkol a múltba s az értelem bevilágít a jövőbe, mindenünnen eszmék s gondolatok rajzanak elő és csoportosulnak a tudományos igazság nimbuszára törekvő izgatás tárgya körül. Egyik csoporteszmé azt megerősíti, másik gyöngíti, harmadik egy új irányt világít meg. A habozó értelemnek tehát sok időre van szüksége, míg szilárd meggyőződésre jut, mely vagy elveti vagy elfogadja az új eszmét. Ebben a munkában igen nagy szerepük van a hagyományoknak, melyek az új eszmé terjedésének s meggyökeresedésének legveszedelmesebb ellenségei. Bizonyos, hogy az ősök szellemében s érzelmi világában élünk; nemzedékről-nemzedékre száll reánk ez a hagyaték, amit folyton módosítanak, csiszolnak s átalakítanak ugyan a jelenkor eszméi s érzelmei, de azokat végképp kipusztítani nem képesek csak hosszú idő, néha évszázadok múlva. Ez a magyarázata annak — mondja *Le Dantec*¹, — hogy még a legképzettebb pozitivisták tudós is

¹ „Les influences ancestrales” és „La mécanique de la vie”. 1.3. s köv. 1.

tudat nélkül az ősök érzelmeinek s hiedelmeinek hálójába kerül, mert nemcsak organikus fizikai tulajdonságainkat örököljük szüléinktől s őseinktől, hanem szellemi tulajdonságainkat is, melyek lényegileg az idegsejtek funkciói. Ha tehát az idegsejtek biochemiai szerkezete reánk száll az ősöktől, szükségképp reánk száll annak működése is, vagyis az ősök szellemi hagyatéka s képessége.

Az a tatóngó úr, mely a tudományos, értelmi és affektív, indulati izgatás közt van, legjobban érzékelhető, ha valamely tudományos tan vagy rendszer fejlődését, összehasonlítjuk a hiedelmek keletkezésével. Vegyük pl. a büntetőjogban a klasszikus és pozitív büntetőjogi iskola; az élettanban az epigenézis s praeformáció vagy a darvinizmus s kreáció; a szerzett tulajdonságok átöröklésének vagy át nem örökölhetőségének; a jellem módosíthatóságának vagy módosíthatatlanságának stb. tanát. Mindegyik tan szemben áll régi versenytársával, mindegyik körében már évtizedek óta tart a harc és háború s még tart hosszú időig, míg újabb eszme más irányba nem tereli az érdeklődést s figyelmet. Ebben a küzdelemben is folyik izgatás szakadatlanul, — de zajtalanul, hangtalanul és láрма nélkül, — mert a harcot az értelem vivja csendesen a logika fegyverével.

Mily más a küzdelem színtere ott, ahol az értelmi erők hallgatnak, vagy visszahúzódnak s előtérbe lépnek az indulatok az alsó- és legalsóbbrendű ösztönök társaságában. Itt, amily gyors az izgatás keletkezése, oly gyors annak lefolyása is. Gondoljunk csak arra, midőn a tömeg éhínség idején a péküzletet, kolera dühöngésekor a gyógyszerert kiosztó orvost vagy urakat, képviselőválasztásnál az ellenpárt kortesét, kommunista gyűlésen a közbeszóló burzsoát megrohanja, vagy a *szétozsló* gyülekezet összevegyülve az utcával, amerre elhalad, beveri az ablakokat, kifosztja az üzleteket, pusztít és rombol, nem azért, mintha egy szemernyi haszna volna abból, hanem azért, mert az embernek egyébként is vékony patinájú értelme teljesen visszahúzódik ilyenkor s a kőkorszakbeli ősének vad ösztönei lépnek előtérbe a legdurvább indulatokkal és szenvedélyekkel. Ennek a jelenségnek magyarázata abban keresendő, hogy az izgató fellépése, modora, hangneme, a környezet hangulata, lelkiállapota s a beszéd tárgya következtében sikerült az izgatásnak közvetlenül az alsórendű ösztönök s indulatok birodalmába jutni, ügyesen kikerülve vagy áttörve azt az említett vékony kulturréteget, az értelem gyöngye hártyszerű patináját, ami olyan az állati ösztönökkel és indulatokkal szemben, mint a növény gyöngye hajtása az évszázados fákkal összehasonlítva.

Mint említém, az izgatás terjedésének gyorsaságát lényegesen befolyásolja a közönség értelmi foka, érzelmi állapota & hangulatának alaptónusa.

Minél értelmesebb a környezet, minél műveli ebb, annál jobban ura érzelmeinek. Igaza van *Langénak*¹, aki a kedélymozgalmakról írt művével vált híressé a pszichológiában, hogy az igazi kulturnemzedékek mindig lomhábban és lomhábban működő emotionális és fokozatosan erősödő értelmi véredénybeidegzésekkel jönnek a világra s ha emellett a tendencia mellett megmarad a fejlődés, végezetül bekövetkezik az az idő, midőn valóra válik *Kant* eszményi embere, a tiszta értelmi ember, akinek társadalmában minden indulatkitörés, minden öröm, bánat, aggodás és félelem mint rendellenes, kóros állapot, mint elmebetegség fog feltűnni.

Az ilyen értelmi típusnál az izgatás csak lassan halad s csak lépésről-lépésre hódíthat tért, mert minden térhódítást az értelemmel folytatott kemény harc árán kell kiverekednie. Ez a kedvezőbb esete az izgatásnak; a rendes eset ellenben a valódi intellektüelek körében megkísérelt izgatásnál az, midőn az izgató handabandái, üres frázisai úgy járnak az értelemmel való összeütközésükben, mint az agyagfazék a vasfazékkal való harcában, mert az értelem csak reális eszméket fogad be s kérlelhetetlenül megszűri azokat a logika sűrű szövetű szitáján, hogy minden érzelmi s indulati salaktól megtisztulva kapja meg a színarany igazságot.

Miután ma még talán százezer évek választanak el a *Kant*-féle értelmi ember típusától, nem lehet azt feltételezni, hogy az izgató valahol csupa ilyen típusú hallgatóságra bukkan, hanem inkább az lesz a szabály, hogy közönsége többé-kevésbé a hangulatok embereiből fog állani, akik csak kisebb vagy nagyobb mértékben vannak az értelem páncélával van vértézve. Az ilyen hallgatóságnál tehát az lesz a döntő, hogy a hangulat, vagyis az érzelmek momentán állapota milyen viszonyban van az izgatás érzelmi tartalmával. Itt három szélsőség képzelhető:

a) Teljes harmónia; *b)* közömbösség; *c)* szöges ellentét. Persze tisztán egyik eset sem fordul elő, mert mindegyik típusba belevegyül a másiknak erősebb, gyöngébb árnyalata. Könnyebb megérthetőség kedvéért azonban a szélsőségeket vettem.

Teljes a harmónia a szilárd elvű szocialista hallgatóság s a szocialista agitátor közt. Közömbösség tapasztalható a jólakott embernél, midőn az éhséggel izgatnak; szöges ellentét:

¹ Über Gemüthsbewegungen. 80.

a burzsoánál, midőn előtte a magántulajdon megszüntetésével kapcsolatosan a burzsoák kipusztításáról prédikálnak. Az első esetben nyitott kaput döngtet az izgató s legfeljebb a közvetlen cselekvésre sarkalhatja hallgatóságát; a másodikban már az izgatás egész gépezetét mozgásba kell hoznia, a harmadikban pedig jó, ha kereket old, mert ha a burzsoá erősebb, agyonütik, ha pedig a hallgatóság vegyes s az értelmi színvonal alacsony, verekedésre kerül a sor.

Sajátságosnak tűnik fel az a tömegpszichikai jelenség, hogy a tömeg sokkal könnyebben feltűzelhető a társadalomra káros, mint hasznos cselekményre; a pusztításra, mint az alkotásra; a kegyetlenségre, mint a nemeslelkűségre. Ez a tapasztalati igazság kapcsolatban van azzal az imént emiített ténnyel, hogy tudományos igazságok terjedése lassú, míg oly izgatások, melyeknek tartalma jórésben indulati, könnyen szárnyra kapnak s hihetetlen gyorsan impulzive terjednek. Ez a terjedési tendenciájuk van a társadalmi rendre káros izgatásoknak is.

Ha átnézzük a káros vagyis a rend elleni izgatások fajait, a legsúlyosabbakat a Btk.-ben látjuk rendszerbe foglalva.

Az izgatások ugyanis három csoportba sorozhatók: az elsőbe tartoznak azok, melyek közömbösek a *mostani* társadalom rendjére. A társadalom nem érdeklődik azok iránt; ide tartoznak a tudományos izgatások kivétel nélkül; továbbá az esztétikai, művészi izgatások. Hangsúlyoznom kell, hogy ezek iránt csak a mostani társadalom helyezkedik az indifferenzizmus álláspontjára. El jó azonban az az idő, mikor az állam s társadalom belátja, hogy éppen a kultúra s kultureszmék érdekében ezen a téren az érdektelenség álláspontjára nem szabad helyezkedni, amiről egyébként alább lesz szó.

A másodikba tartoznak azok, melyeket a társadalmi erkölcs ítél el; szankciója nincs, csak a belső fórum, a lelkiismeret Ítélszéke előtt felelős az izgató s a társadalom erkölcsileg sújtó ítéletét viseli; ennek azonban semmi súlya sincs, mert ha valaki erkölcstelen izgatásokra vállalkozik, ezt azért teszi, mert lelkiismerete, erkölcsi felfogása azt megengedi.

A harmadik csoportba tartozó izgatásokat az állam már nem nézheti összetett kézzel s nem bízhatja azokat az erkölcsi bíraskodásra sem, hanem azért, mert fontos állami s társadalmi érdekek veszélyeztetéséről van szó, a Btk. — mint emiítottam — ezeket az érdekeket büntetőjogi védelem alá helyezi. Ezek az évszázados társadalmi rend oszlopai. Ilyenek: a törvény, hatóságok rendelete, társadalmi osztály; nemzeti ségek és hitfelekezetek békéje; a tulajdon és házasság jogintézménye. (Btk. 172. §.) Ha az izgató ezeket az oszlopokat

támadja meg abból a célból, hogy azokat ledöntse, a társadalom életidegét veszélyezteti; az önfenntartás! ösztön parancsolja tehát, hogy az állam ezeket megvédelmezze.

Hogy a Btk. megalkotásakor mily szilárd alapokon állottak a társadalom oszlopai, mutatja az a körülmény, hogy a Btk. ezeket a cselekményeket jelentéktelen büntetéssel sújtja s azt is államfogházban, custodia honestában állapítja meg. És ezzel a gondolkozással s erkölcsi világfelfogással évtizedeken át meg is éltünk. A bolsevizmus azonban megtanított arra, hogy azok a büntetőjogi javak a legértékesebbek s legfontosabbak, melyeket a Btk. oly szelíden és oly tévesen értékelt; de arról is meggyőződhattünk, hogy ezen javak területén az izgatás zavaros időkben hihetetlenül gyorsan terjed s mindig eredményre számíthat. Mert ezek ama társadalmi javak, melyek körében az alsórendű, elsődleges szükségletek elhelyezkednek, melyekből tehát útrakelnek azok az életfenntartó ösztönök, melyek ellenállhatatlan szükségérzeteket, vágyakat és akarati elhatározásokat váltanak ki s melyek a leküzdhetetlen indulatokat robbantják ki. Ezek a robbantó jellegű érzelmi állapotok növelik meg azokat a gyorsröptű szárnyakat, melyek az izgatást a szélrózsa minden irányában széthordják. Ezek a *destruktív* izgatások, melyek mindig gyorsan terjednek; míg a *konstruktív* izgatások — amint jeleztem — lassú járásúak; ezek a tudományos, esztétikai, erkölcsi eszméket terjesztő izgatások, melyek az értelem melegágyában születnek, fejlődnek s növekszenek; alsórendű, életfenntartó, kőkorszakbeli őseinktől származó erős érzelmektől mentesek s felsőrendű, nem organizált, vékony patina jellegű felsőrendű értelmi, esztétikai s erkölcsi érzelmek társaságában jelennek meg mindig, melyekből hiányzik gyöngye szerkezetüknél fogva az impulzív, gyors mozgású, robbanó erő. De nemcsak ebből az okból, hanem a kisebb erő kifejtés fent részletezett általános törvényénél fogva is gyorsabb mozgásúnak kell lenni a destruktív izgatásnak, mint a konstruktívénál., mert az előbbi rombolással, az utóbbi építkezéssel s rendszeres munkával akarja a vágyakat kielégíteni. Azt pedig tudjuk, hogy a romboláshoz kisebb erő kifejtés kell, mint az építéshez, ezért gyorsabb lefolyású a romboló s lassú járású az építkező izgatás és főleg mert a fent kifejtett élettani okoknál, tehát a természet törvényénél fogva vágyait mindenki, főleg a műveletlen tömeg, szívesebben elégíti ki kevés munkával, mint nagy erő kifejtéssel. A dogepalotát száz műveletlen napszámos pár hét alatt lerombolná, holott annak felépítésén több mint száz éven át műépítészek, szobrászok, festők stb. százai és ezrei értelemmel, műizléssel és hangyaszorgalommal dolgoztak.

VI. Az állam és társadalom szerepe az izgatás terén.

Mielőtt az izgatás elemeinek vázolását s — az óriási anyagra tekintettel — mechanizmusának rövidre szabott jellemzését befejezném, foglalkozni kívánok pár szóval azokkal a kötelességekkel, melyek az izgatással szemben a jól rendezett államot s a kultúrára törekvő társadalmat terhelik.

Itt különbséget kell tenni a hasznos és káros; kultúrát fejlesztő s romboló; erkölcsös és erkölcstelen izgatások közt; s pedig a megkülönböztetésnél körültekintő gondossággal, alaposággal kell eljárni, mert soha se felejtjük el azt az igazságot, hogy a kultúrát lehet — *a természetes határokon belül* — gyorsítani vagy lassítani; előmozdítani vagy gátolni; sőt a tudatlanság és nyers erőszak „képes a legéletrevalóbb kultur-eszmét is csirájában megfojtani; amiről az emberi tudás fejlődésének története számtalan példával szolgál a tudomány vértanúinak élettörténetéből. Viszont az is bizonyos, hogy a kulturfejlesztésnek s a társadalom reformálásának ürügye alatt a tudatlanság, lelkiösmeretlenség, kapzsiság, hatalomvágy és más hasonló erkölcsi hibák gyakran oly eszméket akarnak a világra erőszakolni, melyek alkalmasak ugyan az ismeretlenség homályából a destruktív elemeket felszínre vetni, de még alkalmasabbak a kultúrát, erkölcsöt, ízlést s felsőbbrendű igazságot teljesen megsemmisíteni, amire szomorú például szolgál a bolsevizmus rablógyilkos uralma.

A káros izgatások, mint említettem, első sorban az erkölcs Ítélszéke elé kerülnek: ezek hullámmó, labilis értékek. Azért nem is foglalkozom e helyütt velük. Másodsorban pedig a büntetőtörvény értékeli a társadalomra veszélyes izgatásokat. Ez az értékelés azonban nagyon téves s helytelen; látszik, hogy midőn a törvényt készítették, a bolsevizmushoz hasonló -epidémiák még igen távol voltak a társadalom látóhatárán. Csak szórványosan, lokalizáltan lehetett Európában hallani itt-ott a szociáldemokrácia fellépéséről, de attól igen távol állott minden állam, hogy a kommunizmus egy egész országot fenyegetsen leigázással és kisajátítással.

Ennek megtörténte azonban komoly intelem abban az irányban, hogy a jövő törvényhozása az izgatásról szóló törvényes rendelkezéseket revízió alá vegye. Igen helyesen mutat rá legutóbb két kitűnő büntető jogászunk, hogy a kommunisták ellen sürgős intézkedéseket kell tenni; *Finkey*¹ az izgatásról, *Degré*² erről s a lázadásról sürgeti a törvényhozási intézkedéseket, konkrét javaslatot azonban nem tesznek, ami

¹ *Finkey*. Magyar Jogi Szemle 1. sz. 22. 1.

² *Degré* u. o. 26. 1.

jelenleg korai is volna, de mindkettő a megfelelő törvényes rendelkezések szigorítását követeli. Teljesen osztom nézetüket Szerintem elsősorban itt is, valamint a párbajnál s minden privilegizált bűncselekménynél meg kell szüntetni az államfogházat; s az izgatásnál annak veszélyessége szerint külön fokozatokat kell felállítani.

A kommunizmus megtanított arra, hogy a szentimentalizmus a legnagyobb gyöngeség, ezt hirdették beszédeikben, lapjaikban s forradalmi törvénytöréseiken egyaránt, ezt az egyet megtanulhatjuk tőlük a jövő törvényalkotásánál felhasználható tapasztalatként; pedig ez az értékesítés annál jogosabb és erkölcsösebb lesz, mert ők ártatlan emberekéi gyilkoltak le, raboltak ki s gyötörtek meg, akiknek csak egy bűnük volt, hogy művelt emberek voltak. A kommunisták izgatásaik révén nem egyes emberek, hanem az egész ország ellen állandóan szövik gyilkos terveiket, nem egyeseket, hanem a történelmi fejlődés útján létrejött Magyarországot akarják a bitó kezére juttatni.

A kommunista izgatásoknak következő fokozatait állítanám fel:

I. Alapdeliktum; II. első minősített eset: minősítés alapja a visszaesés vagy rövid időköz alatt több izgatás elkövetése (analógia Btk. 424. §. 2. p.); III. második minősített eset: az izgatásnak hivatásszerű elkövetése; IV. súlyosabb eset, ha az izgatás folytán egyes városokban vagy falvakban a lakosság körében a rendet veszélyeztető izgalmi állapotok mutatkoznak vagy fenyegető magatartással csoportosulások keletkeznek; V. még súlyosabb az izgatás, ha a csoport személyeken vagy dolgokon erőszakot követ el. VI. Ha a kár tízezer K-t meghalad és valaki annak következtében súlyos testisértést szenvedett, az izgatók büntetése életfogytig tartó fegyház. VII. Ha pedig az erőszak folytán valaki meghalt, — az izgatók halállal büntetendők. Szabadságbüntetés esetén az izgató annak letelével határozatlan időre dologházba volna utalandó legalább kétévi tartammal.

Tisztában vagyok vele, hogy társadalmi bajokat egymagában szigorú büntetéssel kiirtani nem lehet, de bizonyos, hogy a szigorú büntetésnek nagy visszatartó ereje van. A büntetést azonban meg kell előzni. Ennek eszközei a társadalmi bajok megismerése, azok orvoslása, a társadalmi igazságtalanságok megszüntetése s ezzel kapcsolatosan az egészséges társadalmi propaganda. Eddig a társadalom teljesen tétlenül és tehetetlenül állt, most remélhetőleg a bolsevizmus tapasztalatai után az életfentartási ösztön feltámad benne, s szolidaritásba lép az állammal a kommunizmus megfékezésére. A művelt osztályok eddigelé a népet elhanyagolták; nem törődtek vele; tel-

jesen kiszolgáltatták azt az agitátoroknak. Politikusaink csak annyiban voltak különbek, hogy néha napján leszállottak a néphez; különösen szaporán és szorgalmasan a választások előtt; azonkívül — kivéve a kiveendőket — nem törődtek a néppel semmit. Holott a nép olyan, mint a gyermek, akiben semmi, vagy igen kevés az önállóság s szellemi élete a szugesztív hatások s utánzás légkörében mozog csupán. Ha a nép lusta, erkölcstelen, garázda, ennek az az oka, hogy magára van hagyatva, alsórendű ösztöneinek él, nincs, aki vezesse s így uralkodókká válnak benne az ősember jellemvonásai. Ha pedig gonosz indulatok és gyűlölet válnak nála uralkodókká, keressük az agitátort, aki az egyszerű, naiv emberek lelki életét megmetyeljezte. Ha azt akarjuk, hogy a nép erkölcsi színvonala, értelmisége s igazságérzete emelkedjék, a műveit embernek kell vele foglalkozni s szellemi táplálékul oly olvasmányt adjon neki a kormány, amitől nemesedik s fejlődik értelme és erkölcse egyaránt; — ily módon a felvilágosodás helyes útjára terelődik. Most is felvilágosítják ugyan a népet az izgatók, aminek azonban országpusztulás a vége. Ezt a fegyvert csavarjuk ki az agitátorok kezéből és a felvilágosító, nemesítő propagandát vegye a művelt osztály kezébe s a kormány olyan politikát folytasson, amely száműzze a pártpolitikát, annak helyére tegye a társadalmi igazságot, önzetlenséget s az egyetemes érdekeket.

A második fajja az izgatásnak a hasznos, kultúrát fejlesztő izgatás. Az első olvasásra fölmerül a kérdés, hogy az izgatás egyáltalában lehet hasznos is? Ez a kérdés bizonyítja, hogy mily fejletlenek a társadalmak s a kulturenergiák mennyire a mechanikai törvények uralma alatt állanak. Eddigélé nem is gondoltak arra, hogy az életrevaló, nemes, kultúrát előbbre vivő eszméket s érzelmeket mesterségesen is lehet, sőt kell is terjeszteni, fejleszteni és erősíteni. A közfelfogásban az izgatás csak negatív beállításban szerepelt, mint romboló, pusztító démoni erő, melytől csak félni és borzadni lehet. Igaza van ennek a felfogásnak annyiban, hogy az eddigi, kulturáltan, egyoldalii beállításnak teljesen megfelelt ez a gondolkozás. Ma már azonban téves ez a felfogás s teljesen meghaladott. Ez irányban a fejlődés még nem bontakozott ugyan ki, de látjuk annak grandiózus irányait. Ezt alapozza meg az *eugenika*, melynek feladata s célkitűzése abban áll, hogy csak a teljesen egészséges s a fajra előnyös tulajdonságokkal bíró párok szaporítsák az emberiséget; a satnyák, gyöngék, terheltek, öröklődő betegségben sínylődők pedig tiltassanak el a házasságtól; sőt kívánatos ezeknek a szaporodását mesterségesen, orvosi beavatkozás útján is megakadályozni. Így honosították meg Amerika egyes államaiban (Indiana; Oregon; Konnektikut;

Kalifornia; Newyork) a vasektomiát, mely abban áll, hogy férfiaknál az ondóvezetékét átvágják, nőknél pedig a petevezetékét elpusztítják. A teljesen ártalmatlan operáció folytán a közösülés rendes lefolyású ugyan, de a nemzés válik lehetetlenné.¹ Messze vezetne, ha e helyütt az eugenikát s annak törekvéseit akarnám ismertetni; az ez iránt érdeklődők figyelmét felhívom Müller—Lyer *Zähmung der Nörnen* c. művére (125—201. 1.) s Oscar Hertwig „Zur Abwehr des ethischen, des socialen, des politischen Darwinismus” c. füzetére (49—66. 1.), ahol az eugenika terén elért eredmények, annak törekvései, s különösen Hertwig-nél annak kinövései s hátrányai is tüzetesen vannak ismertetve.

Az eugénikára azonban azért hivatkoztam, mert ebben látom a pozitív csiráját annak a gondolatnak, *hogy amint nem lehet a faj nemesítése érdekében a szaporítást a véletlenre s az egyének tetszésére bízni, épp agy nem lehel s nem szabad az eszmék keletkezését, fejlődését, virulását sem a véletlen játékanak kitenni. Amint meg lehet s meg kell akadályozni a vérbajos, tüdővésztes, dégénérarit egyének születését s elő kell mozdítani az erős, egészséges fajok és egyének szaporodását, épp úgy meg kell akadályozni s ki kell irtani az antiszociális eszmék s érzelmek keletkezését s nagyranövését, viszont önfenntartási ösztönből s a faj és kultúra érdekében is tenyészteni, ápolni, terjeszteni, gyámolítani kell a hasznos, kulturképes eszméket s érzelmeket.* Ennek eszköze az izgatás.

Ezzel a gondolattal áll kapcsolatban az aktivizmus mozgalma a pozitív filozófiában.

Jóllehet az aktivizmus gyökereit a klasszikus korba ereszti le s annak csirája már a stoikusoknál feltalálható, mégis rendszeresen a legújabb pozitív filozófia építette azt ki; így Fouillée, Boutroux, különösen a németeknél Müller-Lyer és Goldscheid.² Az aktivizmus lényege azt jelenti, hogy nem a vak mechanikai erők, nem az értelem és cél nélküli egyetemes szükségyszerűség vezeti a történelmi eseményeket, hanem az emberi értelemből, tudatból s gondolkozásból kibontakozó értelmes akarat, mely a természet energiáit céltudatosan felhasználja. Értelmes akaratunk e világfelfogás szerint léptenyomon beleavatkozik a történelmi események folyásába s a

¹ Müller-Lyer: „Die Zähmung der Nomen”. 200. 1.

² Müller-Lyer nagyszabású munkája az emberiség fejlődési fokozatairól (*Die Entwicklungsstufen der Menschheit*), melyből hat kötet jelent meg s szerzőnek két évvel ezelőtt történt elhalálozása miatt befejezetlenül maradt, továbbá: Goldscheid: *Höherentwicklung und Menchenökonomie* s több más munkája az aktivizmust veszi rendszerének alapjául.

természet-kauzalitást az emberi célok engedelmes szolgálivá teszi.

Erre az álláspontra helyezkedve nyomban rájövünk arra, hogy mi az állam s társadalom feladata az egészséges, kultúrát fejlesztő eszmékkel szemben. Az, ami az eugenikáé a faj nemesítése s tökéletesítése terén; — ez pedig nem más, mint az értékes eszmék s gondolatok felkarolása, fejlesztése és terjesztése a szélrózsa minden irányában. *Müller—Lyer* reámutat, hogy hány tehetséges, sőt zseniális ember tűnik el a hétköznapi élet szürkeségében a társadalom helytelen szerkezete miatt, mert nem tud felszínre vergődni, holott ha ezeket az állam vagy társadalom kihalászna a szürke tömegből, mily nagybecsű kulturértékekkel szaporítanák ezek zsenialitásukkal a kulturfejlődés tőkéjét. Ugyanez mondható az egészséges, társadalmilag s a fejlődés látószögéből értékes eszmékre is, melyek feltűnnek, mint a meteor s ismét eltűnnek örökre nyomtalanul.

Ha megfontoljuk, hogy mai kultúránk nem más, mint őseinktől reánk hagyott s társadalmi tényekben megtestesült eszmék, melyeket az élő nemzedék folyton csiszol, formál s saját eszméivel kiegészíti s tökéletesíti azokat s ha megfontoljuk azt is, hogy sok helytelen s leves eszme testesült meg a kollektív tudatban elődeinknél s azok ma is a kultúra kerékkötői, jogosan vethető föl az a kérdés, hogy milyen volna kultúránk, ha csak pár évtized óla az igazi kultureszmék megmentésén s a kulturelles eszmék eltiprásán dolgoztunk volna az izgatás hatalmas fegyverével s ha ebben a munkában nemes versenyre kelt volna a szolidaritás szövétéke mellett minden művelt ember, vagy legalább is azok egy része. De ma még hiába kérkedünk az emberiség magas műveltségével, beláthatatlan távol állunk attól a kortól, melyre *Lange* fentidézett művében utal, mikor az értelmes akarat lesz hivatva kormányozni a társadalmakat s az egyes embert s mikor az indulatok nem uralkodók, hanem rabszolgák lesznek. Ma még éppen a fordítottja igaz ennek. A tudományban azonban már belátják, hogy a célkitűző értelmes és helyesen értékelő akaratnak kell a kormányrudat a kezében tartani úgy a csoportok, mint egyesek életében s nem a mindig kiszámíthatatlan és gyakran beszámíthatatlan indulatoknak. A tudomány fajunk s kultúránk érdekében nemcsak az egészséges fizikumok tenyésztését s szaporítását, hanem az életképes, kultur-energiát tartalmazó pszichikumnak megbecsülését, erősítését s terjesztését is követeli. A múltban s a jelenben eddigelé az izgatásnak csak kóros, ártalmas, romboló formáját ismertük. Rövid idő múlva el kell következni annak a kornak, mikor

épp oly rendszeres társadalmi kötelesség és feladat lesz az egészséges, életrevaló eszmék propagálása s izgatás útján való terjesztése, mint az egészséges, erős fajták s egyének szaporítása az eugenika révén. Ma még az eugenika csak az emberi testre terjed ki, nemsokára ki kell annak terjedni a szellemi életre is. Épp úgy fog a szellemi eugenika a fizikai eugenikából kifejlődni, mint ahogy a testi betegségek gyógytanából kifejlődött a pszichopatológia. S aminthogy a patológiából fejlődött ki a higiénia, épp úgy fog kibontakozni a káros, destruktív izgatásból a hasznos, erkölcsös izgatás is. Ezt hozza magával a társadalmi élet rendszeres fejlődésének törvénye, aminek kétségtelen előfutárja a pozitív filozófiában az aktivizmus.

És ha már most azt kérdezné valaki, hogy mily módon lehet az egészséges eszméket terjeszteni s a kulturértékű gondolatoknak propagandát csinálni, erre csak az lehet a válaszom, hogy erre is a destruktív izgatás mechanizmusát kell alkalmazni; csak a gépezetet kell teljesen ellentétes tartalommal megtölteni. Robbantó anyag helyett összetartó, centrifugálgépiszerű erő helyett centripetális, erkölcstelen helyett erkölcsös, destruktív helyett konstruktív energiákkal s gyűlölet helyett szolidáris érzésekkel kell az izgatás gyorsjárású gözmozdonyát megtölteni.

Ezek után már most, midőn futólagos bepillantást nyerünk az izgatás rendkívül fontos társadalmi tényezőinek hihetetlenül bonyolult gépházába, — joggal vethetjük fel azt az utolsó kérdést, hogy az izgatás, mely a rombolást és építkezést, a destrukciót és konstrukciót kétségtelenül nemcsak siettet, hanem igen gyakran a robbantó szikrát dobja a lappangó társadalmi energiák közé, képes-e leigázni a fejlődésnek ama törvényét, mely abban a közismert szállóigében testesül meg, *hogy* a természetben nincsen ugrás; vájjon az izgatás képes-e akár a rombolás, akár az építkezés terén átmenet nélkül oly újat alkotni, mely ugrásszerűleg viszi hátra vagy előre a társadalmi fejlődést. Vájjon, hogy érthetőbben fejezzem ki magamat, legkitartóbb, legszervezettebb izgatás révén lehetséges volna-e a társadalmat a XX. századból visszasülyeszteni a XV. századba átmenet nélkül, vagy lehetséges volna-e a XX. századból átugrani a teljesen ismeretlen XXV. századba. Vagy vegyünk kisebb időközt, a múlt évszázad jobbágyság haldoklási korából sikerült volna-e izgatás révén a szocialisták mostani társadalmi szereplésére átugrani, vagy a mostani társadalmi életet visszasülyeszteni az 1848 előtti jobbágyság korába. Megfontolt ember ezt képtelenségnek tartja s pedig nem csu-

pán azért, mert úgy az egyéni, mint a kollektív élő szervezetben lehetetlenség a reverzibilitás, a visszafordíthatóság, hanem főképpen azért, mert a természetben nincs és nem lehet ugrás biológiai s ebből folyó pszichológiai okokból.

Az úgynevezett társadalmi reformerek tehát, akik máról-holnapra akarják a társadalom szerkezetét teljesen átalakítani, ha fanatikusok, egyben imbecilisek és fából akarnak vaskarikát csinálni, ha pedig a reformálásra hatalomvágyból s vagyonszerzésből adják magukat, mint a kommunista vezetők nagy része, a legveszedelmesebb gonosztevők, mert nem egyes ember vagy embereket, hanem egész országot pusztítanak el tudatosan és szándékosan.

A nyers, ugrásszerű átalakulás hajótörést szenvedett eddig is s ezután is hajótörést fog szenvedni az élettani alkalmazkodás törvényén, mely szerint úgy az egyéni, mint a társadalmi élet örökös és szakadatlan mozgás, változás és alkalmazkodás; sem az élő lény, sem a társadalom nem az ma, mint volt tegnap; s a holnap különbözni fog a mától; ez a különbség a letelt idő rövidege miatt azonban oly kicsiny, hogy megfigyeléseink körébe nem vonható; de a nagy átalakulások úgy az egyén, mint a társadalom életében ilyen apró, mikroszkopikus változások halmozódásából állanak. A gyermek az ifjú korhoz; az ifjú a teljes kifejelettség korához; az embernyi ember az öregedéshez minden percben, minden huszonnégy óra alatt közeledik valamit; de ezt nem vesszük észre. Ha azonban ismerősünket hosszú éveken át nem látjuk, akkor észrevesszük a változást. Így vagyunk a társadalmakkal is, ott is szakadatlan a változás, de azt a benne élő ember nem veszi észre, vagy meg sem figyeli; mikor azonban már mögötte van sokezer esztendő, megkülönbözteti az őskort a történelmi kortól, ezt fölosztja a kultúra fejlődése nyomán ó-korra, közép- és újkorra, s ezen felosztás körén belül még a különböző látószögből való vizsgálódás szerint számtalan osztályozást állítanak fel a történetírók, kulturológusok, jogászok, biológusok, pszichológusok stb. Ez minket nem érdekel, de érdekel már ama ténynek megállapítása, hogy az élőlény az idők végtelenségének minden szakában s minden pillanatában két tényezőtől áll, egyik az egyén átöröklött szervezete s annak funkciója; másik a környezet hatása. Ezt igen alaposan fejti ki s biológiai filozófiai rendszerének, alapjául veszi a híres neolamarckista: Le Dantec¹⁵, mely alaptétel, mint a melódia a zenében, vagy a refrén a költeményben, minden művében lépten-nyomon visszatér. E két tényező köl-

¹ Így pl. La mécanique de la Vie e. m. 30. s a s köv. 1.

csönhatásától függ az egyéniség az idő minden pillanatában s e két tényező kölcsönhatásától függ a fejlődés és változás» melyben szünet csak akkor állana be, ha vagy a szervezet megszűnik működni, vagy a környezet szüntetné meg a szervezetre való hatását. Az előbbi a halált jelentené, az utóbbi pedig képtelenség, mert azt jelentené, hogy az egyén nemcsak a szociális, hanem a fizikai világból is kiemelhető. Az egyén és környezet kölcsönhatása lényegileg örökös küzdelem, melyben mindkettő győztes akar maradni. Az élőlény s különösen, az értelmes és célkitűzésekkel dolgozó ember a környezetet/ teljesen hatalma alá akarja vetni, viszont a környezet, a természet energiái az élőlényt akarják leigázni, e két tényező küzdelméből alakul ki a fejlődés s az egyéni szervezet örökös változása. *Ez a változás az alkalmazkodás; ha alkalmazkodás nem volna, az élet is megszűnnék.* Minél nagyobb az alkalmazkodási képesség, annál nagyobb az élőlény vitalitása. Állatoknál az élet csupa alkalmazkodás; az embernél ehhez járul a természetnek uralmunk alá hajtása az értelem s célkitűző akarat segítségével. Minél felsőbbrendű az értelem, annál kisebb s enyhébb formájú az alkalmazkodás és annál nagyobb a természetnek uralmunk alá hajtása. Alkalmazkodásra azonban mindig lesz bizonyos fokig szükség, mely annál nagyobb s gyakoribb, minél nagyobb s gyakoribb a környezet változása. Tapasztaltuk ezt önmagunkon a háború tartama alatt; mennyi mindenféle nyomorúsághoz hozzászoktunk lassankint és fokozatosan. A háború és forradalom a legfőbb próbája az alkalmazkodási képességnek s egyben mértéke az egyéni vitalitásnak. Hányan lettek öngyilkosok, pusztultak el vagy kaptak súlyos idegbajt a háborús bajok folytán, melyek összessége nem egyéb, mint a környezet hirtelen megváltozása. Az a szerencse, hogy a háborús szenvedések minden gyorsaságuk mellett is nem máról-holnapra szakadtak reánk, hanem évek alatt lassanként, de fokozatosan lett súlyosabb a helyzet. Így aztán az élettani alkalmazkodás folyamata megindulhatott s ha sokan áldozatul estek is, az óriási többség életben maradt, kibírta a szenvedéseket, szervezetük simult lassan s keservesen az új, siralmas megélhetési viszonyokhoz, *vagyis fokozatosan alkalmazkodott a lassanként változó környezethez,* önként felmerül a kérdés, mi lett volna a kultúrából és a művelt emberekből, ha 1914 július 30-án nem a háború tört volna ki, hanem az 1919 március 21-én kitört bolsevizmus szakadt volna reánk ugyanazokkal a borzalmakkal, — melyeket az óriási többség kibírt — hirtelen, minden átmenet nélkül az 1914 nyarának elején uralkodó jólét, béke, erkölcs, nyugalom, rend s törvénytisztelet korában. Kétségtelen, hogy a művelt emberek

v. nagy része belepusztult, öngyilkos, vágy elmebeteg lett volna, vagy legalább is súlyos neuraszténiába esik, mely szervezetét aláássa. *Történt volna pedig ez azért, mert az emberek fizikuma s az élő organizmus biochemiai szerkezete s annak működése rendkívüli alkalmazkodási képességgel bír ugyan, de nem egyszerre, hanem lassankint, mert a szervezet hosszú idő alatt a változó környezetnek megfelelőleg képes igen jelentékenyen átalakulni. Ha ellenben a nagy környezeti változás hirtelen jön, a szervezet nem képes átformálódni és belepusztul.* Ezért nem volna életképes az eszkimó erikában; az afrikai bennszülött Grönlandban; ezért képtelen az izmos fizikai munkás szellemi munkára; a tudós favágásra vagy kubikolásra; a gyermek fejletlen agya olyan szellemi munkára, mely sok tapasztalatot tételez fel; az antialkoholista dőzsölésre; az iszákos ember mértékletes életre; aki sohasem dohányzott, azért kínos volna neki a dohányzás épp úgy, mint ahogy végéletlen szenvedésekkel jár a dohányos embernél, ha ninos mit füstölnie.

A környezethez való alkalmazkodás az élet követelménye, de az meg biológiai törvény, hogy *az alkalmazkodás csak lassú s fokozatos lefolyású lehet, mert az a szervezet átalakulását tételezi fel, amely egyénről-egyénre változó ugyan, de mindig fokozatos.*

Ezek után már most nem lesz nehéz kimutatni, hogy a fokozatos fejlődés és lassú átalakulás törvényei a társadalmi életre is alkalmazandók, s így azok a társadalmi reformerek, akik a társadalmak szerkezetét hirtelen, máról holnapra akarják felforgatni, ha époly életrevaló volna is reformtervezetük, mint amily életképtelen, örült és gonosz a kommunistáké, akkor is halva született volna a reform, mert a társadalom szerkezete s az abban bizonyos rendhez megszokottan élő emberek a hirtelen átalakuláshoz, a megváltoztatott környezethez képtelenek volnának alkalmazkodni.

A társadalom egyes emberekből áll s a társadalmi élet kollektív pszichikai jelenségei az egyes emberek tudatjelenségeinek összetétele, a kollektív akarat ezen összeműködő egyéni tudatjelenségeknek, mint összetevőknek eredője. Következésképp, ha más megnyilatkozásai vannak is, a kollektív szellemi életnek, mint az egyéninek, azért ugyanazon élettani; törvények uralkodnak itt is, ott is. Módosulás csak annyiban észlelhető, amennyiben az energiák működésében is módosulás észlelhető több energia együttműködésénél, szemben az elkülönítve működő energiákkal. Következésképp, aminthogy az ember sem fizikailag, sem lelkileg nem képes a gyors s nagy változásokhoz alkalmazkodni, épúgy képtelen arra a társadalom is.

Társadalomban legjelentékenyebb környezeti változás az, mely a társadalom szerkezetében, működésében, megszilárdult régi rendjében s alapintézményeiben hirtelen következik be. Az ilyen változások hozzák létre a belső nyugtalanságokat, elégedetlenségeket, helyi lázadásokat s forradalmakat, ha a változás az elsőrendű életfentartási szükségletek kielégítését megnehezítik vagy bizonyos irányban lehetetlenné teszik. Ellenkező irányú gyors változásnál pedig, vagyis midőn hirtelen könnyebbé lesz az élet, részben a kicsapongások, könnyelmű élet, élvezethajhászat, részben pedig a művészet, túrdomány, kultúra fog felvirágozni; aszerint, amilyen a társadalom moralitása s kultúra utáni vágyódása. Ha a társadalom moralitása kevés értékű, kultúrtörekvései gyengék, az élvehajhászat fog győzedelmeskedni; ha ellenben a moralitása nagyobb fokú s erős kultúrtörekvései vannak, a jobblétel járó környezeti változás a kultúrát fogja felvirágoztatni, mert kevesebb munka, kisebb erőfeszítés kell az életfentartás gondjaihoz. Hogy a társadalom életében beálló változás milyen tömeglélektani hatásokat fog kiváltani, az tehát a változások imént említeti destruktív vagy konstruktív jellegétől függ. Bizonyos azonban, hogy a társadalom régi szerkezetének megbontása mindig megváltoztatja a társadalmi élet működését is épügy, amint megváltoznak az egyén életműködései is az éghajlat, a táplálkozás módosulásai, betegség stb. folytán hirtelen beálló változások következtében.

Igen ritka jelenség az, hogy a társadalmi jólét föltételei hirtelen oly jelentékenyen megjavulhatnak, hogy annak következtében a társadalmi alkalmazkodási képesség próbára volna tehető. Egyébként is a jobblétre való átmeneteihez sohasem nehéz alkalmazkodni, mert ilyenkor a megélhetés föltételei megsaporodnak és megsokasodnak; s így csak az válhatik kérdésessé, hogy a felszabadult munkaenergiát, tevékenységi törekvést mire fordítja a társadalom: a kultúra fejlesztésére-e, vagy léha kicsapongó életmódra, szórakozásokra stb.?

Gyakori jelenség azonban a társadalmi életben az, hogy a társadalom szerkezetében hirtelen beállott változás s ennek következtében a társadalom működései az életfentartásra hátrányosak, vagy azért, mert a változás még nem izmosodott meg s nem fejlődött ki, vagy meri eredendő hibája az, hogy természetellenes és így életképtelen.

A háború kitörése óta szemünk előtt folynak le az ilyen változások. A háború gazdasági életünket, iparunkat, kereskedelmünket egy csapásra megváltoztatta. A kivételes hatalomról szóló 1912: LXII t.-c. minden téren, ahol ezelőtt szabadság volt, azt kényszerrel helyettesítette. Ezzel kapcsolatosan a meg-

élhetés napról-napra nehezebbé vált, a környezet, melyben a társadalom élt, destruktíve rosszabodott napról-napra. Ehhez a társadalom elemei, az egyesek mindig kevésbé s kevésbé tudtak alkalmazkodni. A környezet fokozatos megváltozása az életfentartásra hátrányos irányban mindig jobban és jobban életre hívta az életfentartási ösztönök elégedetlenségeit, ki nem; elégíthető szükségérzeteit, s ezzel kapcsolatosan erősödtek a belső nyugtalanságok s izgalmi állapotok önmaguktól, spontán, természetes utón. Ezt a mindenütt észlelhető elégedetlenséget a sötétből napfényre került bujtogatok, lelkiismeretlen, zavarosban állandóan halászó izgatók szóval s a sajtó révén állandóan erősítették s táplálták. *A társadalomnak a folyton rosszabodó viszonyokhoz való alkalmazkodási képessége nullára szállt le s az izgatások a szintén lecsökkeni alkalmazkodási akaratot pedig teljesen megsemmisítették. Így tört ki az 1918 októberi Jorrra dalom.*

Az első forradalom semmit sem alkotott; semmi komoly vezéreszméje nem volt, csak izgalmi állapotokat teremtett. Az alkalmazkodásról szó sem lehetett, mert minden cseppfolyós és zavaros volt; semmi sem volt szilárd, amihez alkalmazkodni, tapadni lehetett volna. Az első forradalom csődje után jött a bolsevizmus; az első forradalom általános bizonytalanságot, zavarokat s pusztításokat végzett terv nélkül. A kommunizmus ellenben Oroszországból importált tervekkel akarta az évezredes társadalmi rend pilléreit ledönteni s a társadalomnak olyan szerkezetet akart adni, mely nemcsak évezredes tradíciókkal ellenkezik, hanem ellenkezik a jó erkölcsökkel épp úgy, mint a természet törvényeivel, melyek a házasság intézményét s a tulajdonjogot létrehozták. Bizonyos volt tehát a kommunizmus bukása, mert olyan reformhoz, mely rabláson s gyilkosságokon nyugszik, természeti okokból nem alkalmazkodhat] k. a társadalom.

Azért jól fontolja meg minden társadalmi reformer, hogy miképpen akarja a társadalmat jobbá, boldogabbá tenni, mert felforgatni, rombolni könnyű, de építeni nehéz. Eddig a történelem tanúsága szerint minden reformer, aki *máról-holnapra* akarta a társadalmat megjavítani, csak rombolt, de nem épített, mert a társadalom átalakulásának két alaptörvényét tévesztette szem elől s nem vette figyelembe; *az egyik az, mely megköveteli, hogy a reform a természet törvényeivel ne ellenkezzék; s ha azoktól el akar térni, először a természet törvényeit kell hatalmába keríteni s azután lehet csak a reformhoz fogni; a másik pedig az, mely megköveteli, hogy a reform, vagyis a társadalom szerkezetének megváltoztatása az apostolok célkitűzése szerint is ne hirtelenében, hanem hosszú idő múlva, részletenkint s fokozatosan vétessék tervbe, hogy*

a lassan bekövetkező reform életképességét maga a társadalmi élet természete tegye próbára, mert ha az életképes, erősödni fog természetes úton, önmagától, ha pedig életképtelen, elpusztul szintén önmagától, anélkül, hogy forrongásokat, kulturértékek pusztulását vonná a kísérlet maga után.

Ehhez járul az, hogy csakis a lassen'- haladó életképes reform tud gyökeret eresztetni s a társadalom minden szerkezeti átalakuláshoz csak hossza idő múlva és lassan tud alkalmazkodni, mert — amint az egyéni alkalmazkodásnál láttuk, — az új környezethez való alkalmazkodás a szervezet sejtjeinek, különösen az idegsejtek biokémiai szerkezetének átalakulását tételezi fel. Az egyének átalakulása nélkül pedig nincs társadalmi átalakulás sem, mert bármily speciális sajátságai legyenek is a tömegléleknek, az végelemzésben mégis az egyéni pszichéből indul ki s nem más, mint a millió és millió egyéni központi idegrendszer felhalmozódott együttes működése. Épp olyan a kollektív pszichikai folyamat, mint az egyéni tudattólvalamatok, melyek egységesek, holott azok az agy millió s millió idegsejtjei együttes működésének eredményei. Addig, míg idegsejtjeink millióinak szerkezete lényeges és adekvat biochemiai átalakulásokon nem mennek át, szellemi életünkben sincs s nem is lehet változás; hasonlóképp a társadalom kollektív lelki jelenségei sem mutatnak nagyobb ingadozásokat, míg a polgárok gondolkozása meg nem változik. A társadalom átalakítására irányuló törekvések tehát végelemzésben a biológia törvényei szerint folynak le s minden társadalmi kérdés egyúttal a biológiai alkalmazkodás kérdése.

A radikálisok gyűlölettel üldözik a tradíciókhoz való ragaszkodást, pedig ez a ragaszkodás attól a félelemtől s gyötrelemtől van determinálva, ami az alkalmazkodást, mint élet-tani folyamatot kíséri a társadalmi átalakulásokkal kapcsolatosan.

Sajnos, a társadalmi reformok végső okai felett nem uralkodunk, mert a reformer csak másodlagos szerepet tölt be, felhasználja a kínálkozó alkalmat arra, hogy mint reformátor felléphessen. Az alkalom pedig oly tényezőkből pattan ki, amelyeknek közvetlen célja nem a társadalom módosítása volt. A marxizmus s a vele kapcsolatos reformok gondolata nem Marx Károly agyából pattant ki, hanem következménye volt a nagyipari termeléssel járó visszásságoknak; ezeket ismét nem a gyárosok hozták létre, hanem a nagyipart a gépek feltalálása tette lehetővé s különösen a gőzgépek; a gőzgépeket pedig a fizikai tudományok fellendülése hozta létre. Az igazi reformátorok, az epigonok, a sarlatánok s a kommunista gonosztevők tehát egyaránt., függvényei oly társadalmi mozgal-

maknak, melyeknek közvetlen célja nem a társadalom reformálása volt, hanem valamely más társadalmi átalakulás, melynek szükségképpen következménye a társadalmi reformra irányuló törekvés. Ezt a szükségszerűséget ragadja meg a reformer s zsákmányolja ki, egyik lelkiismeretesen és tudással, a másik tudás nélkül s lelkiismeretlenül, mint a kommunista izgatók.

Az állam s társadalom vezetőinek ezekkel a mozgalmakkal szemben mindig résen kell lenniök s ha igazi vezetői az államnak s társadalomnak, tanulmányozniok kell alaposan, tudással, széles látókörrrel a társadalmi mozgalmakat, mint a jó diagnózisú orvos értékes és jól fizető paciensénél a rendellenességeket, hogy honnan keletkeztek a mozgalmak, mily természetűek, mily arányúak azok. Csak így lehet megállapítani azt, hogy a mozgalom természetes, egészséges, kulturképes jelenség-e, amit támogatni kell, vagy rendellenes, kóros tünet, melyet tűzzel-vassal ki kell irtani. Jaj annak a betegnek, akinek orvosa hibás diagnózist állapít meg, mert orvosa helyett hóhéra lesz s jaj annak az országnak, melynek államférfiai tudatlanok, cinikusok, vagy rövidlátók s istápolják az olyan mozgalmaikat, melyek csak rombolnak és pusztítanak és elfojtanak olyan eszméket, melyek a haladás s fejlődés útjait egyengetik. Ellenben szerencsés az az ország, melynek kormányzói lelkiismerettel, önzetlenséggel, széles látókörrrel, természettudományos s szociális ismeretekkel felfegyverkezve, a társadalmi bajokat kicsiny csirájukban felismerik s megfojtják az ártalmas izgatásokat; a kulturképes, hasznos eszméket pedig állami és társadalmi izgatások központjába állítják be s mesterségesen tenyésztik és felvirágoztatják azokat épp úgy, amint a műkertész mesterségesen hozza létre s tenyészt a csodás szép virágokat s ízletesnél-ízletesebb gyümölcsöket.

Tartalommutató

	Lap
i. Az izgatás köre	3
ii. Az izgatás lelki elemei	7
Ül. Érzelmi elemek az izgatásban	20
IV. Az izgatás eszközei	29
V. Az izgatás terjedése	49
VI. Az állam és társadalom szerepe az izgatás terén.....	57